Масса а мехкашкара пролетараш, вІашагІкхета!

СЕРДАЛО
свет

Советски Союза Коммунистически партен Нохч-ГІалгІай областнойн Грозненски городскойн комитетий а Нохч-ГІалгІай АССР-а Лакхехьарча Совета а орган

КІИРАНДИ
23
НОЯБРЬ
№ 93 (2302)
1958 шу

Мах 20 кеп.

1. 1959—1965 шерашка СССР-а халкъа боахам дегІабарна йолча ворхІ шера плана керттера декхар да, нонагІа еза-йоккха индустри дегІайоалаяра кІийлен тІа экономикан деррига доакъош дІахо а низ болаш лакхделга, халкъа вахара хьал-торо хадданза тоаярна мехка экономически потенциал дикка низ болашагІа хулийтилга.

1959—1965 шерашка СССР-а халкъа боахам дегІабарна йола контрольни цифраш

ССКП XXI-ча съезде новкъоста Н. С. ХРУЩЕВС ергйолча доклада тезисаш

(ДІаходадар. Долалур № 92-йолча газета тІа).

Халкъа боахамгеи капитальни гІишлошъяргеи йохийта капитальни вложенеш

1. ХьатІадоагІача ворхІ шера хьалъергья цІаккха ца яьча тайпара дукха гІишлош мехка масса районашка, къаьстта малхбоален районашка а ец. **Капитальни гІишлошъярга йохийташ йола вложенеш 1959—1965 шерашка дІадахача ворхІ шераца нийсйича 1,9-за дукхагІа хургья,** хІама ца эшшаш Советски Іаьдал эттача хана денз халкъа боахамга дІаяхийта капитальни вложенеш миссел а хургья уж.

Капитальни вложеней дукхал укх цифраша хьахьокх (вІаши нийсдеча маьхашка миллиардаш сомаш):

	1952—1958 ш.ш.	1959—1965 ш.ш.	дегІадара проц.
Берригача халкъан боахаме	1.072	1.940—1.970	181—184
Цунна юкъе:			
производственни объекташ хьалъелга	821	1.488—1.513	181—184
нах чубахеи коммунальнии цІенош хьалделга	208	375—380	180—183
просвещенен, культуран, унахцІенолораяра объекташ хьалъелга	43	77	179

Коммунистически партес эггара чІоагІагІа теркам тІабохийт мамогга кІезигагІа рузкъа дІа а додаш производственни мощносташ дегІайоалае а, балха овсарал хьдда лакха а йоаккхаш, продукцех шийх дІабода мах лох а беш лоаццача хана промышленни продукци дукхагІа арахеца а вІаштІехьадоалийташ йолча капиталовложенешта.

Нагахьа санна керда Іалама рузкъаш хьадийлача мехка цхьайолча районий дегІаяхкара перспективаш белгалъеш капитальни вложенеш керда предприятеш (мехкдаьтта, газ йоаккха, электроэнерги йоаккха, бедала ресурсай производство шеръергйола и кх. дІа. а) хьалъярга хьожайича нийсагІа дале, цхьайолча отраслешка, къаьстта перерабатывающи промышленностага диллача, ворхІ шера плано гарггарча шерашка керттера лостам тІабохийт комплексни механизацени автоматизацени, хІаьта оборудовани кердайоаккхилга а эргайоаккхилга а лерхІаш йолча технологически процессайи базаца йолаш йолча предприятешта овлангара реконструкцин елгеи, уж шеръелгеи, хІаьта уж технически кийчъелгеи хургхилара.

Предприятей реконструкци лоаццача хана а е еза, хІаьта производственни мощносташ тІа а кхеташ, балха овсарал лоархІам боллаш лакх а еш.

Йоккхийча масштабаща реконструкци яра а, хІаьта йолаш йола предприятеш кІезиг-дукха шеръярои технически дикагІа кийчъярои а дуккхача моттигашка вІаштІехьадоалийтаргда гарггарча шерашка лоархІам боллаш кІезигагІа ахча а рузкъа а дІа а додаш продукци арахецилга совдаккхара декхар чехкагІа кхоачащде, керда предприятеш хьал а еш кхоачашдечул.

Хьалхарча пятилеткашка хьалъяьча а, кхы а къаьнагІа йолча а дуккхача предприятешка къаьнара оборудовани хувца еза, реконструкци а е еза, хІаьта цхьайолча моттигашка предприятей майданаш шеръе а еза производствон низ лоархІаме совбаккхар духьеи, хІаьта цу предприятешка хІанзарча техникага хьежжаи хиланза яргйоаца балха овсарал лакхъялар Іалащдергдолеи производственни хьалаш оттадар духьеи.

Цхьайолча экономически районашка йолаш йолча предприятеша реконструкци елга дІадех района предприятеш эшаш йолча изделешца Іалашъяри промышленностера коопераци хоадам боллаш тоаяри мамогга дикагІа вІаштІехьадаккхар духьа района промышленность комплексни дегІаяра дешаш дукхагІа пайдане долчча бесса кхоачащде дезаро.

Берригача халкъан боахаме 1959—1965 шерашка йохийташ йола паччахьалкхен капитальни вложенеш 1,8-за лакхлуш йолча моттиге промышленносте йохийташ йола капитальни вложенеш дІадахача ворхІ шераца нийсйича 2-за дукхагІа хургья.

ІаьржачаНметаллурген предприятеш хьалъярга дахийта лаьрхІа да 100 миллиард сом гаргга, из 1952—1958 шерашка Іаьржача металлургега яхийтача капитальни вложенеел 2,4-за дукхагІа а да. Цунна юкъе аьшкрудни промышленность дегІаярна йохийташ йола капитальни вложенеш лакхлургья 2,8-за.

Химически промышленность дегІаярга дахийта лерхІаш да 100—105 миллиард сом, цунна юкъе 16 миллиард сом химически продукташта переработка елга дегІадоаладарга а дохийташ. Химически промышленность дегІайоалаярна хьожадьча дерригача ахчах нийса ах совгІа ахча дохийтаргда пластически массаши искусственнии синтетическии хьоасийи, синтетически каучуки, спирти кийчдергдола предприятеш хьалъярга.

Мехкдаьттани газовойи промышленносте йохийтаргйолча капитальни вложенеех хургда 170—173 миллиард сом, вешта аьлча, 2,3-2,4-за дукхагІа. Цунна юкъе газовой промышленносте йохийтаргйола капитальни вложенеш 4,2-за, хІаьта нефтехимен объекташ хьалъярга йохийтаргйола капитальни вложенеш 25-за дукхагІа хургья дІадахача ворхІ шерца нийсйича.

КІоран промышленность дегІаярна хьожадеш да 75—78 миллиард сом, из 22—27 процент дукхагІа да 1952—1958 шерашка дахийтачул; цунна юкъе мамогга чехкагІа дегІайоалае лерхІаш да мехка малхбоалерча районий кІоран промышленности коксующи кІора боаккхилгеи.

Электростанцеш, электрическии тепловойи сеташ хьалъярга йохийтаргйола капитальни вложенеш оттаю 125—129 миллиард сом, вешта аьлча, 1,7-за гаргга дукхагІа. Из гІулакх деш тепловой электростанцеш дукхагІа хьалъе лерхІ.

Хьуна, каьхата, деревообрабатывающи промышленносте дахийта оттаду 58—60 миллиард сом, вешта аьлча, шозза совгІа дукхагІа. Цу ахчах 60 процент гаргга хьожадеш да целлюлозно-каьхатеи деревообрабатывающии промышленность дегІайоалаярна.

1959—1965 шерашкарча контрольни цифрех лерхІаш да ейгеи пищевойи промышленность дегІайоалаярга 80—85 миллиард сом дахийта, е дІадахача ворхІ шера дахийтачул 2-за дукхагІа.

Нах чубахеи коммунальнии гІишлошъярна хьожадеш да 375—380 миллиард сом, е дІадахача ворхІ шера дахийтачул 80—83 процент дукхагІа.

Дуккха ахча хьожадеш да общеобразовательни школаш, къаьстта школаш-интернаташ, больницеш, берий учрежденеш, хІаьта кхыйола культурани унахцІенолораяреи учрежденеш хьалъярна.

Юрта боахамга яхийта лерхІ 150 миллиард паччахьалкхен капитальни вложенеш.

Лаьттан тІареи хьайбаехи йоалаш йола товарни продукции дегІаярах колхозашта боалача пайдо вІаштІехьадоалийтаргда шоай карарча рузкъах дуккха капитальни вложенеш гІишлошъярга яхийта. ХІанз лаьрхІачох, колхозий йиш хургья 1959—1965 шерашка производственни культурно-бытовойи объекташ хьалъяра, юрт тоаяра балхашка 250 миллиард сом дахийта, 95 миллиард сомах техника эца а.

Иштта юрта боахаме 1959—1965 шерашка йохийташ йола паччахьалкхени колхозийи капитальни вложенеш цхьана лаьрхІача 500 миллиард сом гаргга а хургья, 1952—1958 шерашка яхийтача капитальни вложенеел шозза гаргга дукхагІа а хургья.

Машин-наькъа транспорт дегІайоалаеш дахийта лерхІ 110—115 миллиард сом, е дІадахача ворхІ шера дахийтачул 83—92 процент дукхагІа. Цунна юкъе машин-наькъашта электрификаци ярна йохийташ йола капитальни вложенеш 2,7-за дукхагІа хургья.

3. ЛерхІаш йола капитальни гІишлошъяра Іалаьмате йоккха программа чакхъяккха еза паччахьалкхен рузкъа мамогга дукхагІа кходеш производственни объекташ хьалъеча санна нах чубахеи культурно-боахамеи гІишлошъеча а.

Эггара хьалха вай плановии боахамани органаш декхарийла я экономически районашка предприятеш дІанийсъелга, хьалъеш латтача предприятешта специализаци елга, хІаьта хьалъеш йола предприятеш цхьан районе пайданегІа йолчча бесса вІашагІтохилга а къаьстта дика чакхдаккха.

Хьдда дІадаха деза хьалха хиннача ведомствай балха юкъе предприятешта проекташ увттаеши уж дІанийсъеши хинна эене гІулакхаш. Цхьан районе йолча стройкай хІаране шиший доалахьа, кхычарех хьакъаьста йолаш, кустарни строительни база яр, хІаьта хІара предприятена проект оттайора цун къаьстта ший доалахьа вспомогательни, ремонтни цехаш, мастерскеш, коммуникацеш йолаш кхыча предприятешца бувзам хургбоацаш. Цо дездора гІишлошъяра балхаш, хІаьта тІехьагІа уж лелаеча хана царга ахча дукхагІа а додар.

Кердача предприятешта проект увттаелга чакхдала деза совгІа ахча гІоргдоацаш, производствон прогрессивни технологически процессай, кердагІа йолча техникан, автоматизацени механизацени, лакхача технико-электрически хьокхамий лоархІам беш арахецаш йолча продукцен единицага йодаш йола капитальни (вложенеш) кІезигагІа хургйолаш, къахьегама хьалаш дІахо тоадарна эшаш мел дола хІама сердал, вентиляци, душевойш и. кх. а) Іалащдеш.

Проектни организацей балхашта финансировани яра хІанз йолаш йола порядок дІаяккха еза ха — паччахьалкхен бюджетера боахаман расчетага уж яха еза ха хьатІаэттай.

Дуккхача стройкашкеи объекташкеи капитальни вложенеш дІа-юха екъара гІулакх хьдда дІадаккха деза.

ГІишлошъяра декхар толамегІа **Іалашде деза гІишлошъярна дІахо шерра индустриализаци елга,** заводашка кийчъяьча блокех, доакъоехи оатхалехи гІишлош а сооруженеш а вІашагІъетташи монтаж еши йола механизированни процесс е еза гІишлошъелгах.

ГІишлошъю индустрии строительни материалий промышленности дегІайоалаярна хьожадеш да 110—112 миллиард сом, е дІадахача ворхІ шера хьожадаь хинначул 78—80 процент дукхагІа.

ХІанзарча индустриальни гІишлошъяра лард сборни аьшкбетон я, 1958 шера кийчъеш я 17 миллион кубически метр совгІа сборни аьшкбетон, из 8-за гаргга дукхагІа я 1953 шера кийчъеш хинначул. 1965 шера сборни аьшкбетон кийчъелга 1958 шераца нийсдича 2,5-за гаргга лакхдаккха лерхІ. Къаьстта теркам тІабахийта беза хьалххехьа напряжени яь сборни аьшкбетонни конструкцеш, пений панелеши блокаши кийчъелга совдаккхарна.

ЛерхІаш да 1959—1965 шерашка гІишлошъяра индустрен технически база чІоагІъяреи, хІаьта гІишлошъяра дуккхача а халача а балхашта комплексни механизаци яь яккхареи мероприятеш чакхъяха. ГІишлошъеча организацешка кхоачаргъя дукха керда дика машинаш, механизмаш, транспортни кечалаш. ДІахобахьа беза гІишлошъяра-монтажни организацеш шеръярен царна специализаци яреи, хІаьта экономически районашка цаІаш йола территориальни гІишлошъю организацеш вІашагІтохареи болх.

5. Оттаеш йола гІишлошъяра программа кхоачашъяро дІадех строительни материалий промышленность дІахо дегІайоалаяр.

ХьатІадоагІача ворхІ шера шерде деза строительни материалаш кийчъяра балхаш, строительни материалаш паччахьалкхен капитальни гІишлошъяра а, хІаьта городашка индивидуальни нах чубаха цІенош хьалдара а., цІеношта ремонт яра а хьашташ кхоачашдалла хургйолаш, юрташка колхознии индивидуальни нах чубахеи цІенош хьалдара эшараш Іалащдергдолаш. Цудухьа контрольни цифрай проекто лерхІаш да 1965 шера цемент 75—81 миллион тоннага кхаччалца, вешта аьлча, 1958 ш. кийчъяьчул 2,2—2,4-за дукхагІа кийчъе, сборни аьшкбетонни конструкцеши оатхалаши — 42—45 миллион кубометр, е 2,5-за гаргга дукхагІа, шифер—6 миллиард условни лист, е 2,5-за дукхагІа, тховна тІа юлла кІаьда хІама —1,3 миллиард квадратни метр гаргга, е 2-за дукхагІа, корашта детта кизгаш —220 миллион квадратни метр гаргга, е 1,7-за дукхагІа кийчъе 1958 шераца нийсдича. Контрольни цифраща лерхІаш да мехка малхбоален районашка строительни материалаш кийчъелга лоархІаме сихде.

Керда 1959—1965 ш.ш. контрольни цифраща лерхІаш да асбестови промышленность дегІаяреи асбесто-цементни изделеш кийчъелга лоархІаме совдаккхареи доккхий гІулакхаш кхоачащде. Асбесто-цементни изделеш шерра юкъейоалаяро боккха пайда лургба, гІишлошъяра балхий мах лохбеи, цар дикал лакхаяккхеи торо а лургья. ЛерхІаш да халкъан боахама эшараш цу материалаща кхоачащде а, экспорта лаьрхІа асбест арахеца а.

Къаьстта теркам тІабахийта беза мазутахи торфахи яьхача пластически массаехи кІувнехи кийчъяь строительни материалаши оатхалаши гІишлошъяра балхашта юкъеяхьара.

ЛерхІаш да ворхІ шера йолаш йола заводаш шеръярца, царна реконструкци ярца, производственна интенсификаци ярца, хІаьта керда заводаш хьалъярца а ужаш болх бе йолаялийтарца а цементни промышленностен производственни мощносташ совъяха.

Городашка нах чубаха цІенош аьшкабетонаца (йІоах а еш) е асбо-шиферца къовла деза, тховнаш тІа аьшк деттилга соца а даь.

Керда предприятеш хьалъелга а, йолаш йолчарна реконструкци елга а чакхдоаккхаргда прогрессивни оборудованен база тІа.

ДІахо дегІада деза моттигерча промышленностени колхозий юкъарча гІишлошъеча организацейи системе моттигера строительни материалаш кийчъелга.

ДикагІа йолча гІишлошъеча организацей балхо хьахьокх **халкъан боахама масса доакъошка гІишлояра ханаш лоацъяра** йоккхий торонаш вайцига йолга. Иштта, масала, 1958 шера йоккхий доменни пишкаш хьалъяь яьлар 6—8 бетта. Доккхий толамаш даьхад тІеххьарча хана нах чубаха цІенош хьалдеш а.

Цхьабакъда дуккха предприятеши сооруженеши хьалъелга тІехьадувл, цо дукха материальни рузкъа лоаттаду хьалъяь яланза йолча гІишлошка дІадахийта. ГІишлошъяр дІаьхлулга керттерча даькъе паччахьалкхен рузкъа дуккхача стройкашка дІадекъарах латт. Областей, краяй, республикай партийнии, советскии, боахамани органий цхьабола кулгалхой йистеяла езаш йолча объекташка капитальни вложенеш яхийта езача метте керда объекташ паччахьалкхен планашта юкъеяхийта гІерташ ба, уж материально-техническии финансовии Іалашъе йиш йий а ца хьожаш, паччахьалкхенна уж эшаш хилари ца хилари теркал а ца деш. Уж тайпа зене дола гІулакхаш хьдда дІадаха деза. Керда йолаш йола стройка из йистеяллалца материальнии финансовии ресурсаща Іалашъергйола порядок лелае еза, керда объекташ лоацагІча хана йистеяха йиш хилара теркам а беш. Керда гІишлошъярна ахча хьожаде деза хьалъеш латта объекташ, хІаьта эггара хьалха йистеяла езараш, кхоачаш хинна яьнначул тІехьагІа.

Капитальни гІишлош дукхагІа хьалъярца тІа-тІа а боккхагІа лоархІам болаш хул гІишлошъеш дода материальнии финансовии рузкъа кходелга, гІишлошъяра балхий мах лохбелга, масса гІишлошъеча организацейи предприятейи дика вІашагІбелла бола болх. ГІишлошъяра хІанзара масштабаш йолаш гІишлошъяра-монтажни балхий сметни мах кхыметтел цхьа процент лохбича а миллиард сом совгІа пайда боал.

ГІишлошъяра-монтажни балхий мах 6 процент лохбе беза ворхІ шера. Нах чубаха цІенош хьалдеш цІеной цхьан квадратни метра мах юкъера лаьрхІача 14 процентал кІезигагІа боацаш лохбе беза.

ГІишлошъяра индустри дІахо дегІайоалаяра **керттерча хьалех да балха овсарал хадданза лакхъювлилга.** ГІишлошъярна дІахо индустриализаци яра, дуккхачеи халачеи балхашта комплексни механизаци яь ялара, гІишлошъяра балхаш дикагІа вІашагІдохкара, новаторий опыт шерагІа йоаржаяра ларда тІа лерхІаш да 1959—1965 шерашка гІишлошъяра балха овсарал 60—65 процент лакхаяккха.

III. ХІамаш хьаеш дола низаш дІанийсдари союзни республикай боахам дегІабари

СССР халкъа боахам дегІабара планаш ше увттаеш ленински къамий политикаца хьалхле а лелаеш уттаю Коммунистически партес, боахаманна экономически пайда дукхагІа хилийтар духьа а массайолча союзни республикай боахам айбар духьа а хІамаш хьаеш дола низаш мехка бакъахьа дІанийсданза дарг ца хиларга хьажжа.

1918 шера а тІехьа яьхад В. И. Ленина мехка боахам тоабарна йолча плана юкъе доагІаш хила деза бедал гаргга хиларга а бедал чакхйоаккхаш юххье денз доладенна кийча продукт арахеццалца деш дола балхаш къахьегам кІезигагІа дІабодаш де йиш хиларга а диллача промышленность пайданагІа йолча моттигашка дІанийсъеш.

Уж Ленина хьехамаш къаьстта боккха лоархІам болаш да хІанз, вай мохк коммунистически строительствон Іалаьмате йоккха программа кхоачашъе болалуча хана.

1959—1965 шерашка СССР халкъа боахам дегІабарах йолча контрольни цифраша чулаьцад массайолча союзни республикай боахами культуреи дІахо дегІадоаладелга а.

Боахаман оборота юкъедоаладе лаьрхІад чулоацамга диллача шортта а долаш хьалашка диллача аьттув болашагІа а долаш долча Іаламан рузкъех пайда эцилга, къаьстта а мехка малхбоалехьарча районашкарчарех, Іомаьяча балха опытага а тайп-тайпарча районашкарчеи ерригача республикашкарчеи производственни фондашка а хьажжа къахьегама кхоачамех пайда дукхагІа эцилга, бедали доагами хьадувлача моттигашта промышленность дІахо гаргга озилга, промышленносте специализации кооперировании елга мамогга дегІадоаладелга, районашта юкъера боахама гІулакхаш тоаделга, масса тайпарча транспортах пайда дикагІа эцилга.

Контрольни цифраша луш йолча заданеша Іалашду республикай а йоккхийча экономико-географически районий, масала, Урала, Сибира, Средни Азен, Закавказьен, кхычар а боахаманна дІахо специализаци елгеи масса а оагІонгахьара из дегІабоагІилгеи. Боахам масса а оагІонгахьара дегІабоагІилга цхьан моттигера боахам лоархІаш хилара духьала хьдда къовсам лоаттабе беза. Йоккхийча экономико-географически районашта планаш увттаяро гІо дергда Советски Союза халкъа боахам географически дикагІча моттигашка дІанийсбе а дукхагІа пайда лургболча моттигашка вІашагІболла а.

ХьатІадоагІача ворхІ шера хІамаш хьаеш дола низаш дІанийсделга вІаштІехьа а даьккха, мехка малхбоалехьарча районий боахам сихбаь дегІабоалабарца керттера толамаш даха оттадаьд. Урали, Сибирьи, Дальни Востоки, Казахстани, Средни Азии а юкъе йолаш малхбоалехьара районаш дегІайоалаярга ерригача капиталовложенех 40 процентал совгІа йола капитальни вложенеш дІаяхийта лаьрхІад 1959—1965 шерашка. Ерригача Союзе продукцен лоархІамегІа дола тайпаш хьадарга диллача малхбоалехьарча районий удельни вес дегІа а йоагІаргья, 1965 шера укх тайпара а хургья: чон даккхара — 43 процент гаргга, болат лоаладара — 47 процент, прокат хьаяра — 48 процент, кІор баккхара — 50 процент гаргга, мехкдаьтта даккхара — 30 процент, электроэнерги яккхара—46 процент, херх хьекха материалаш яхара — 45 процентал совгІа.

Мехкарча кхоалагІча металлургически базан мощносташ болх бе йолаялийта лаьрхІад, цу даькъе чон хьаделга 7,5 миллион тонн гаргга а долаш.

Мехкарча кхыча районашкарчул сихагІа дегІайоагІаргья кІора боаккха промышленность Сибиреи Казахстанеи районашка, хІана аьлча кІор аттагІа боаккхалургбола лоаман-геологически хьалаш долаш йола кІор боалла моттигаш цига дукхагІа хиларах. Берригача мехка ворхІ шера дегІадоагІаргдолча кІорбоаккхилгах 60 процент гаргга кІор боаккхилга дегІадоагІаргда цу районашка. Иштта низ бола энергетически база а юлларгья Сибирани Казахстанеи районашка. Электроэнерги йоаккхилга ворхІ шера цига дегІадоагІаргда 3,3—3,5-зза, хІаьта электроэнерги хьайоаккхилга дегІадоагІаргда берригача мехка дегІадоагІаргдолчох 35 процент гаргга.

Малхбоалехьарча районашка энергетически мощносташ чІоагІагІа дегІаяхкарои электроэнерги дарегІа хиларои йиш хулийтаргья электроэнерги дукхагІа эшаш йола производствош дегІайоалае, эггара хьалхагІа цветной металлурги а йоагІаш.

СССР европейски даькъа тІеи Средни Азеи мехкдаьтта а газ а доалла моттигаш дукхагІа хьеллар бахьан долаш районашка дукхагІа мехкдаьттани газовойи промышленность дегІа а йоалаеш дІанийсъе лерхІ.

Мехкдаьттани газовойи промышленность ворхІ шера дІанийсъеча лоархІам болаш хургда мехкдаьттан продукташ дукхагІа эшаш йолча керттерча районашка мехкдаьтта чакхдоаха заводаш хьалъяр, дукха нефтепроводаши газопроводаши яхкар.

Промышленностеннеи гІишлонаш хьалъяраи деш дола доал эргадаккхар бахьан долаш союзни республикаша боахаманна деш долча доала лоархІам а лакхбеннаб.

1959—1965 шерашка халкъа боахам дегІабарах йолча контрольни цифраша оттадаьд ерригача союзни республикашка боахам а культура а дІахо масса а оагІонгахьара дегІайоагІилга.

Российски Советски Федеративни Социалистически Республика

РСФСР промышленностен валови продукци ворхІ шера 80 процент гаргга дегІайоагІаргья. Чон лоаладелга 70—85 процент совдаргда, болат — 60—69 процент, аллюмини доаккхилга кхозза гаргга, электроэнерги йоаккхилга — 2-ззачул совгІа.

Мехкдаьтта доаккхилга 2,1—2,3-ззеи газ — 6-зза гарггеи дукхагІа хилийта лаьрхІад. Мехкдаьтта доаккха промышленность къаьстта чІоагІагІа дегІайоагІаргья Татарски АССР-е, Башкирски АССР-е, Куйбышевски областе. Российски Федерацен цхьайолча районашка лерхІ керда 6—7 йоккха мехкдаьтта чакхдоаха завод хьалъе, 15 эзар километрал совгІа магистральни трубопроводаш яхка. Мадарра аьлча, мехкдаьтта чакхдоаккхаш йола промышленность керда юхаюлларгья Къилбаседа-Малхбузен, Центра, Малхбоалерча СибарегІен районашка.

КІора промышленносте керттера уйла тІайохийтаргья Кузбассера коксующи кІор боаккхилгеи Красноярски крае гучахьа доаха дарегІа дола энергетически кІораш доахилгеи дегІадоаладара.

Іалаьмате сиха дегІайоалае лаьрхІад химически промышленность. Химически хьоасий хьаделга ворхІ шера дегІадоагІаргда 3—3,2-зза, синтетически каучук хьаелга — 2,6-зза, пластически массаши синтетически кІувнаши — 3-ззачул дукхагІа, минеральни удобренеш — 2,6—2,8-зза.

ЧІоаггІа дегІадоаладе лаьрхІад машинаш хьаелга. Цемент дукхагІа ергья 2,2—2,4-зза. Кхы а дІахо дегІайоагІаргья хьунеи къаьстта а хьу чакхйоахеи промышленность. Дикка дегІайоагІаргья яйгеи кхачани промышленность. Шекар кхоззачул совгІа хьадергда.

РСФСР юрта боахамах лаьца аьлча ялат доаккхилга ворхІ шера дикка алсам даккха декхар оттадаьд. Юрта боахамера вож продукташ 1957 шерца нийсдича 1965 шера еррал дегІадоагІилга лаьрхІад: даьтта ду ги доаккхилга — 1,9-зза, шекар ду свекла — 3,2—3,6-зза, лена хьоаса—1,4-зза, коартолаш — 1,8-зза, овощаш — 2,2-зза, дулх — 2,3-зза, шура — 1,7—1,8-зза, фуаш — 1,6-зза, тха —1,8-зза.

ЛоархІамерча декхарех декхар да Іаьржа лаьтташ доацача районашка юрта боахам дикка айбелга, Кубане свеклаш дІаюв йоккха керда база елга а шекар доаккхилга а, лаьтташ Іаьржа долча центральни областешка, Урале, Сибире свеклаш дІаювлга кхы а шердар, даьтта ду ги доала культураш малхбоалехьарчеи къулбехьен-малхбоалехьарчеи районашка ебаелга.

Хьайбай боахам тоабара гІулакха къаьстта теркам тІабохийтаргболаш ба шурийна-дулхаи дулхаи дикагІа дола хьайбаш Сибирени, Дальни Востокеи, Поволжьени, Къилбаседан Кавказеи районашка дебадара. Городашта гонахьа ядачеи кхычеи районашка шурийна дикагІа дола доахан дебаделга Іалашде деза.

Кени кхыйола кІезигагІа пайда луш йола культураши дІаер кІезиг а деш, хьажкІаш дІаювргйола лаьтташ шерде лаьрхІад.

Хиш дехка лаьтташ шерде а, тІоадал латта лаьтташ докъаде а, даьгІенашка хиш дахка а лаьрхІад.

Республикан беррига халкъа боахам дегІабоалабарга 954—974 миллиард сома капиталовложенеш хьожаяьй, вешта аьлча тІеххьара дІадахача ворхІ шера хьожаяь хинначул 86—90 процент дукхагІа.

Контрольни цифрашка чІоагІа лоархІам беш да республикаш цхьадолча доккхийча доакъошкара — европейски даькъа тІара, Уралера, Сибирера боахам масса а оагІорахьара дегІабоалабелга а цунна специализаци елга а.

РСФСР европейски даькъа тІа энергетически кІоранна меттел пайданагІа дола доагама тайпаш — мехкдаьттеи гази доагадо йиш хулийташ йола мехкдаьттани газовойи промышленность сихха дегІайоалае лаьрхІад Поволжьеи Къилбаседан Кавказеи. Йоккхий магистральни газопроводаш яхка оттадаьд Къилбаседа Кавказа районашка Ленинграде кхаччалца.

Мехкдаьттан продукташ дукха дІаухаш йолча моттигашка цхьайолча экономически районашка мехкдаьтта чакхдоаха йоккхий заводаш яхка лаьрхІад. Поволжьера мехкдаьтта мехкдаьттан заводашка дІачуувзарна трубопроводаш йохкаргья. Мехкдаьттеи гази юкъедоаладарца республикан европейски даькъа тІа йолаш йола химически заводаш шеръелгеи дуккха а керда яраш, къаьстта а химически хьоаса хьабеш, минеральни удобренеш, кхыяраш хьаеш яраш хьалъелгеи оттадаьд.

Шерлургья металлургически база. Боккха лоархІам болаш да Курски магнитни аномалера аьшка руда доаллача моттигашкара аьшка руда даккхара де лаьрхІа балхаш. Хьалъяь яргья Череповецки металлургически завод, дикка шеръергья Липецкера металлургически завод.

Урала районаш республике керттера моттигаш лелаеш хургья Іаьржеи бесаш долеи металлаш дахарна а еза машинаш хьаярна а. ВорхІ шера цига шеръе лаьрхІай металлурги, мехкдаьттан, химически, хьун промышленность, машиностроени, энергетически база.

(ДІахододар 2-ча оагІо тІа).

1959—1965 шерашка СССР-а халкъа боахам дегIабарна йола контрольни цифраш

ССКП XXI-ча съезде новкъоста Н. С. ХРУЩЕВС ергйолча доклада тезисаш

(ДIахододар. Доладур 1-ча оагIо тIа).

Низ болашагIа хургья Магнитогорски, Орско-Халиловски, Нижне-Тагильски металлургически комбинаташ а, хIаьта иштта Челябински металлургически а, Синарскии Челябински турбайи а заводаш, хьалъяь яргья Качканарски горнообогатительни комбината хьалхара очередь.

ХIанзарча Франце лоаладечул дукхагIа чон лоаладергда Уралерча духхьал цхьан Челябински областо 1965 шера. Цветной металллурген бедала база чIоагIлургья.

Уралера энергетическии доагамеи база чIоагIъяр духьа мехкарча кхыча республикашкареи районашкареи Урале газопроводаш чуяхка лаьрхIад. Урале доаккхаш дола мехкдаьтта 1,8—2,2-зза дукхагIа хургда. Мехкдаьттеи гази йоагаергйолаш йоккхий тепловой электростанцеш хьалъе оттаьй.

Мехкдаьтта доаккхаш хьайоала газаш чакхъяхарца ювзаенна синтетически каучука керда тайпаш а органически синтеза продукташ а хьаярна Башкире йоккхий химически предприятеш яхка оттадаьд.

Сибирен районашка карадерзадергда Iалаьмате дукха Iаламан рузкъаш. СССР кхоалагIча металлургически базанна чарде оттаргйола йоккха металлургически ши завод хьалъе лерхI. Сибирен Дальни Востокеи боаккхаш бола кIор 1965 шера 182—186 миллион тоннага кхоачаргба, цунах 40 процент еллаенна йолча шахташкара боаккхаргба. Кузнецки бассейн хьалхагIа санна уральскии сибирскии металлургена кокс йоалла кIор телащ йола керттера база а йолаш юсаргья. ДарегIча кIоращца летарг йолаш хьаергья йоккхий тепловой электростанцеш. Йолайолийтаргья дерригача дунен тIа йоккхагIа а кхоъи ахи миллионал совгIа киловатт низ болаш а йола Братски ГЭС, хIаьта цу тайппара хьалъе йолаергья 4 миллион киловатт совгIа низ болаш йола Красноярски хи тIара электростанци.

Сиха дегIаяезаш я хьуни хьу чакхйоахеи промышленность. Керда юлларгйолаш я йоккха целлюлозно-каьхата промышленность. Хьу увза шера машин-никъ билла а массехк йоккхий мехкIаьтта чакхдоаха завод йилла а лаьрхIад. Мехкдаьттеи мехкдаьттан продукташи дIаувзарна магистральни трубопроводаш йохкаргья. Дерригача дунен тIа йоккхагIчарех йола алмазаш доаха центр юлл Якутски АССР-е.

Дукха а дукхагIа хургда Сибиреннеи мехка европейски даькъаннеи юкъера бувзамаш, уж кхоачащдарна транспорт тIатохаргья. Сибирски машин-наькъашта электрификаци ергья, Iодохкаргда керда машин-наькъаш.

Сибирен халкъа боахамга дохийтача дуккхача ахчаша йиш хулийтаргья ерригача Советски Союза боахам айбарна цигарча Iаламан рузкъаех бизза пайда эца. Хьалъеш латта электростанцеш хьалъяь а яьнна, болх бе йолаенначул тIехьагIа, Европерча моллагIча капиталистически мехкарчул дукхагIа электроэнерги йоаккхаргья Сибире.

Украински Советски Социалистически Республика

Украински ССР промышленностен валови продукци ворхI шера 77 процент гаргга дегIайоагIаргья, дIахо дегIадоаладе лерхI цун лоархIамегIа дола доакъош: Iаьржа металлурги, кIора промышленность, химически промышленность, энергетика, мехкдаьттани газовойи промышленность. машиностроени, шекар ду промышленность.

Украински ССР боахам дегIабоалабарна капиталовложенешка 214—219 миллиард сом дахийта лерхI, цунах 50 проценталсовгIа дар еза-йоккхача промышленностен керттерча доакъошта а хьожадеш. Малхбузехьарча областешка хьалъергья массехк йоккха промышленни предприяти.

Республикан Iаьржача металлургера аьшка рудании марганцевойи промышленность сихагIа дегIайоагIилга Iалащде аьнна декхар оттаду, Криворожски аьшкарудни бассейне хьалъеш я 5 йоккха горнообогатительни комбинати керда аьшка руда гучадаьннача Кременчуге цхьа комбинати, шерьергйолаш я Камыш-Буринскн комбинат. Цу дерригача балхаша йиш хулийтаргья аьшка руда ворхI шера 1,6-зза дукхагIа даккха. Никопольске марганцевой руда 2,2-зза дукхагIа доаккхаргда.

Республике чон лоаладелга ворхI шера дегIадоагIаргда 47—57 процент, болат—38—45 процент, прокат арахецар —32—39 процент. Царех дукхагIа эшаш дола проката тайпаши турбаши хьаелга 2—3-зза дукхагIа хургда.

Украинан кIора промышленносте доккхий балхаш де лаьрхIад керда шахташ йохкаш а Донбассе йолаш яраш тоеш а, хIаьта иштта Львовско-Волынски кIор боаккха бассейн шеръеш а.

1965 шера 6 миллион тоннага кхоачаш доаккхаргда мехкдаьтта, газ — 31,5 миллиард кубометр. Хьалъе лерхI кхоъ мехкдаьтта чакхдоаха завода массехк магистральни газопроводаш.

Iаламани мехкдаьттаца йоккхачеи газех а коксохимически производствон отходех а пайда эцарца сихха дегIайоагIаргья химически промышленность, къаьстта а органически синтеза продукташ хьаелга. ВорхI шера хьалъяь яргья кхоъ йоккха химически завод, хIаьта иштта хьалъяь яргья вискозни капроновии хьоаса беш йола заводаш, хьамча чархаш ю завод, шеръергья калийни комбинаташ, хьалъяь яргья серни комбинат.

Массехк йоккхий тепловой электростанцеш хьалъярца а Кременчугски ГЭС болх бе йолаялийтарца а сихъяь дегIайоалае лаьрхIай республикан энергетически база.

ХьатIахулча ворхI шера доккхий балхаш дергдолаш да Украине машинаш еча заводашта специализаци ярна а цар низех дикагIа пайда эцарна а.

Дуккха а дукхагIа арахецарда наха эшаш леладу товараш. Хьалъергья йоккхий кIадаш ду предприятеш. Мебель шозза дукхагIа хьаергья.

Кхачани дулха-шурийи промышленность дIахо дегIайоалае оттаьй. 1965 шера 4,9—5,3 миллион тоннага кхоачаш дукхагIа арахецаш хургда шекар.

Юрта боахаме керттера декхар лоархIаш да технически культураш а хьайбашкара йоала продукташ а дIахо ебаелга, хIаьта иштта хьувкъадарца ялат дебаделга а сомийи комсийи бешамаш шеръелга а. 1965 шера, 1957 шерца нийсйича, гидуаргаши коартолаши дукхагIа йоахаргья 1,4-зза гаргга, дулхи шурен — 2-зза, фуаш—1,8-ззеи тха—1,6-ззеи. Шекар доаккха свекла 36—40 миллион тоннага кхоачаш ебаргья. ВорхI шера 400 эзар гектар гаргга сомийи ягодникийи бешамаш а 340 эзар гектар комсий бешамаш а дIайоагIа лерхI.

Оттаяь заданеш кхоачашъярца промышленни продукцен керттера тайпаш сага сих арахецара гIулакхa дукхагIа дегIадаьхкача капиталистически мехкел дикка хьалхаяргья Украински ССР. Масала, 1965 шера чон даккхара гIулакха Украински ССР хьалхаяргья 1957 шера США сага сих баькхача боарамал 1,7-зза, Малхбузехьарча Германерчул — 1,9-зза, Францереи Англеречул — 2,5-зза; болат даккхара гIулакха США-арча боарамал тIехъяргья 1,2-зза, Малхбузехьарча Германерчул — 1,4-зза, Англерчул 1,6-зза, Францерчул — 2,2-зза; сага сих Украински ССР-е электроэнерги яккхара боарам лакхагIа хургба Малхбузехьарча Германеи Францеи 1957 шера хиннача боарамал.

Белорусски Советски Социалистически Республика

Белорусски ССР-е мехкдаьтта чакхдоахеи химически промышленность йилла а , дIахо машиностроени, яйгеи кхачани промышленность дегIайоалае а, доагама- энергетически база дикка чIоагIъе а лерхI. Керда промышленни предприятеш йохкаргья хьалха промышленность кIезига хиннача малхбузехьарча областешка.

Республикан боахам тоабарга хьожаду 32 миллиард сом гаргга капитальни вложенеш, из шозза совгIа дукхагIа хургда тIеххьара дIадахача ворхI шера дIадахийтача капитальни вложенел.

Республикерча промышленностен валови продукци совгIъяргья ворхI шера 1,8-зза. Электроэнерги дукхагIа йоаккхаргья 2,6-зза, дуккха а дукхагIа хьаергья торфораш, грузовой автомобилаш—1,5-зза, химически хьоасий, цемент — 3-ззачул дукхагIа, кIадаш — 18-зза, шекар-песок — 6-ззачул дукхагIа.

Машинаш хьаю массехк йоккхий заводаш хьалъяьяха лерхI.

Республикан доагама-энергетически база чIоагIлургья мехкдаьтта чакхдоаха йоккхий заводаш, тепловой электростанцеш хьалъяь яхарца, газопровод йилларца. керда торфопредприятеши торфобрикетни заводаши болх бе йолаялийтарца.

ЧIоагIа дегIайоагIаргья химически промышленность. Калийни комбинат, суперфосфатнии азотнотуковии заводаш хьалъе а шоллагIа суперфосфатни завод хьалъе йолае а лерхI. Из кхоачащдарца СССР Малхбузехьарча даькъа тIа минеральни удобренеш хьаеш йола керда йоккха база хургья.

Яйгеи кхачани промышленность дIахо дегIайоагIилга Iалащду.

Республикан юрта боахам дIахо а тоалуш дIагIоргба шурийнеи дулхан дикагIа дола хьайбаш, дулха дикагIа йола хьакхарч, хи тIа нек ду оалхазараш сихха дебадарца, коартолаш, лен-долгунец, шекар доаккха свекла алсамъяхарца. 1965 шера лена хьоасеи коартолаши йоахилга 1957 шерца нийсдича 1,5-за гаргга дегIадена хургда, шекар доаккха свекла — 3,2—3,6-зза, ялат — 1,7—2-зза, дулхи шурен — 2,1-зза.

Оттаеш йола заданеш кхоачашйича ерригача союзе хьаеча калийни удобренех 20 процент лургья Белорусски ССР 1965 шера, металл тедача станокех 9 процент, тракторех 19 процент, лена хьоаса 15 процент.

Узбекски Советски Социалистически Республика

Узбекски ССР-х дIахо йодача хана а мехка боаккхача боамбе керттера база хургья. Цудухьа хьатIалоагIача ворхI шера керттера уйла тIайохийтаргья боамби дIабувлга шердара а цунца ювзаенна йолча промышленностен доакъош тоадара а.

Республикан халкъа боахам дегIабоалабарга яхийта къоастаю 35—36 миллиард сома капитальни вложенеш, е 1952—1958 шерашка дIаяхийтачул 2,4-зза гаргга дукхагIа.

ЧIоагIа шердергдолаш да хиш дехкилга. ДегIайоагIаргья боамби лелабара гIулакха эшаш йола машиностроени. Промышленносто арахецаш йола ерригa продукци ворхI шера 80 процент дукхагIа хургья.

Халкъа боахаманна Iалаьмате боккха лоархIам болаш йола газ Бухарен районе гучаяларо йиш хулийтаргья Средни Азен доккхагIа дола дакъа газаца Iалащдаь ца Iеш, йоккхагIа йола Урала промышленни центраш Iалашъе а. Республикерча доагамга диллача газа удельни вес 1965 шера 60 процентага кхоачаш дукхагIа хургья, 1958 шера 3,3 процент мара ца хиннача. Карагандера кIор хьаккхаьа безийтаргбац цо. Газо летаергйола йоккха ши ГРЭС юлларгйолаш я. Ший берригача низаца болх бе йолалургья моттигерча дарегIча кIоращца летаош болх бергбола Ангарски ГРЭС.

Хьалъяь яргья хIанз болх беш йола завод а лаьрхIача Узбекски ССР-еи Киргизски ССР-еи хьалдоаккхаш дола дерригa мехкдаьтта чакхдоахаргдолаш йола йоккха мехкдаьтта чакхдоаха завод.

ЧIоагIа дегIайоагIаргья химически промышленностьи цветной металлургии. Хьалъергья азотно-тукови заводаш. Минеральни удобренеш ворхI шера 2-ззачул совгIа дегIайоагIаргья, дикка дукхагIа арахецаргба химически хьоаса. ЦIаста, даш, цинк хьаделга вIашагIдоллаш да. Цемент 4-зза гаргга дукхагIа хьаергйолаш я.

Юрта боахаман даькъах аьлча боамби-бедал 1957 шерачул 1,2—1,4-зза дукхагIа йоаккхаргья 1965 шера, диткомарах чилла боаккха бурилгаш — 1,6-зза гаргга, овощаш — 3-зза, дулх — 2,1-зза, шура — 1,7-зза, тха — 1,5-зза, элтараш — 1,3-зза. Сомийи комсийи бешамаш шеръе лерхI.

Боамби-бедал дIахо йодача хана дикка совъяккхарна боккха лоархIам болаш да агротехникан керда прогрессивни приемаш юкъе а кхухьаш комплексни механизацех боамби дIабувлга гарггарча шерашка кхоачащдаь а даькха, мамога хьувкъам лакхбар. Дикка балхаш дергда боамби-люцерна севообороташ колхозашкеи совхозашкеи юкъейоалаярна а Iомаярна а, хиш дехкаш дола лаьтташ шердеш а мелиорацеца тоадеш а.

Казахски Советски Социалистически Республика

Казахски ССР-е дIахо дегIайоалае лерхI цветной металлурги, энергетика, машиностроени, химическии, мехкдаьттани, кIореи, цементеи, кхачани, яйгеи промышленносташ, йилла лерхI йоккха Iаьржа металлурги.

Республикан халкъа боахамга йохийтаргья 116—119 миллиард сома капитальни кложенеш, е тIеххьарча ворхI шера яхийтачарел 2,3-зза дукхагIа. Промышленносто арацехаш йола валови продукци 1958 шерца нийсйича 1965 шера 2,7-зза дукхагIа хургья.

Йолаш йола цветной металлурген предприятеш шер а ергья керда йоккхий яраш кхы тIа хьал а ергья.

Iаьржача металлурген лоархIамегIа йола стройкаш хургья Карагандински металлургическии Ермоловски ферросплавнии заводаш. Керда горнообогатительни комбинаташ хьалъярца чIоаггIа дегIайоалае лерхI аьшка руда доаккха промышленность.

1959—1965 шерашка Кустанайски областе болх бе йолаяла езаш я мехка йоккхагIчарех йола, шера 19 миллион тонна аьшка руда чакх а доаккхаш, дегIайоагIаш латтача Урала Iаьржача металлургена а Казахстана металлургена а аьшкарудан бедалца кхоачамбергболаш йола Соколовско-Сарбайски горнообогатительни комбинат.

Казахстане духхьашха хьаде доладергдолаш да чон. 15-зза дукхагIа лоаладергда болат.

Прокатнии лоаман шахташкарча оборудованени заводаш а кхыйола машинаш хьаю предприятеш а хьалъе лерхI. Духхьашха хьаергйолаш я электродвигателаши, электровакуумни прибораши, кабельни изделеши.

ВорхI шера чухь болх бе йолаялийта лерхI 25,5—28,6 миллион тонна кIор лургболаш йола кIор боаха шахташ, 1,5—1,6-зза дукхагIа баккха лерхI кIор цу даькъе коксующи кIораш 3-зза дукхагIа а долаш.

Сихха дегIаухаргья химически промышленность. Искусственни хьоаса 10-зза дукхагIа хьабергба; дикка дукхагIа арахецаргья минеральни удобренеш, синтетически каучук, автомобили чархаш, каустически сода. Эрзах целлюлозеи картони хьае йолаергйолаш я.

Яйгачеи кхачани промышленностен доакъоех дукхагIа дегIайоагIаргья кIадай, телата-кога гIирсий, дулха, шекара промышленность.

Юрта боахаме дIахо дегIадоагIаргда ялат доаккхилга. Цунга хьежжа дулха-шурийна дикагIа дола хьайбаш, диткъеи ахдиткъеи тха луш дола жа леладе деза республикан къилбаседенгахьарча районаша, хIаьта яьсса а ах яьсса а ядача аренашкарча районаша дулха дикагIа дола хьайбаш, ах диткъача тханеи, дулха-махьарам, элтараштеи дикагIа дола жа.

Шекар доаккха свекла 1957 шерца нийсйича 1965 шера 2,9—3,3-зза дукхагIа хургья, боамби-бедал — 1,6—1,9-зза, даьтта доаха ги 2,8-зза дулх — 2,9-зза, шура — 1,9-зза, тха — 2,5-зза.

Ялат а кхыйола культураш а тешшаме хьувкъарг а йолаш шортта чуярна лоархIамегIа дола гIулакх да дерригача оахамах цIена параш 15—20 процентага а кхоачадеш, севооборaташ нийса чакх а йоахаш юкъейоалаяр. ДIахо деш дIагIоргда керда лаьтташ карадерзадеш а даьгIенашка хиш дехкаш а деш дола балхаш.

Грузински Советски Социалистически Республика

Грузински ССР-е дIахо дегIайоагIаргья химически промышленность, машиностроени, чайи цитрусови сомаши кхебар, сомий бешамаш, чилла баккхар, комсий бешамаши чхьагIар даккхари, хIаьта иштта кхачан промышленностен кхыдола доакъош а.

Халкъа боахамга дIайода капитальни вложенеш 16,8 миллиард сом хургья. Промышленностен валови продукци ворхI шера 75 процент гаргга дегIайоагIаргья.

Доагама-энергетически база чIоагIлургья; хьалъергья газаца летаеш йола йоккха электростанци. КIор боаккхача шахташкарча кердача мощносташка, марганцевой руда доаккхача кердача рудникашка, обогатительни фабрикашка болх болабайтаргба.

Машиностроенен доакъоех дукхагIа дегIайоагIаргья электротехнически промышленностьи приборостроенеи, дукха арахецаргйолаш я электровозаш. Химически промышленностен продукци 6-зза дукхагIа арахецаргья; минеральни удобренеш 2,2-зза дукхагIа хургья; химически продукцен керда тайпаш арахеца доладергдолаш да.

ВорхI шера хьалъергья чай ду 15 фабрика, шеръергйолаш я чхьагIар хьалхара чакхдоахаш йола производственни база. Чай 1,5-зза дукхагIа доаккхаргда, комсий чхьагIар 2,5-зза.

Чуэца сомаш 1965 шера 1,8-зза дукхагIа хургба 1957 шерачул, комсаш — 2.2-зза, дулх — 1,7-зза, шура — 2,4-зза. 1959—1965 шерашка колхозашкеи совхозашкеи дIайогIа лерхI 78 эзар гектар гаргга керда сомийи комсийи бешамаш, дукхагIа дIайогIа лерхI цитрусови гаьнаш.

Азербайджански Советски Социалистически Республика

Азербайджански ССР-е халкъа боахаман лоархIамегIа дола декхар да мехкдаьттан, газовой, химически промышленносташ а, хIаьта иштта Iаьржеи цветнойи металлурги, машиностроени, кIадай промышленность, юрта боахама доакъоех боамби, хьайбаш, комсийи сомийи бешамаш а дегIайоалаелга.

1959—1965 шерашка республикан халкъа боахамга 29 миллиард сома капитальни вложенеш яхийта лаьрхIад, дIадахача ворхI шера яхийта хинначарел 1,6-зза дукхагIа а хулаш. Промышленностен валови продукци 90 процент гаргга дегIайоагIаргья.

Мехкдаьтта ворхI шера 33 процент дукхагIа доаккхаргда, газ — 2,6-зза, мехкдаьттан аппаратура 71 процент дукхагIа хьаергья, электродвигателаш — 2,3-зза. Шозза гаргга дукхагIа хул электроэнерги, дикка дукхагIа арахец химически промышленностен продукци. 60 процент дукхагIа хьадергда кIадаш, зилаш—3,4-зза, комсий чхьагIара—87 процент. Химически а металлургически а массехк завод хьалъяь йистеяха лерхI.

1957 шерца нийсдича 1965 шера боамби-бедал дукхагIа йоаккхаргья 1,7—1,8-зза, дит-комарий гIаца боаккха чилла — 1,3-зза, ялат — 2-зза, комсаши сомаши — 2,3-зза, дулх — 2-зза, шура — 2,2-зза, тха — 1,8-зза. Колхозашкеи совхозашкеи керда сомийи комсийи бешамаш дIайогIа лерхI 118 эзар гектар гаргга долча лаьтта.

Литовски Советски Социалистически Республика

Литовски ССР-е республикан боахаманна дIахо индустриализаци е а, машиностроени, кхачани чкъаьрии промышленность дегIайоалае а, химически промышленность йилла а лерхI.

Республикан халкъа боахам дегIабоалабарна 12,5 миллиард сом гаргга капиталовложенеш хьожаю, вешта аьлча дIадахача ворхI шерачул шозза дукхагIа.

Промышленностен валови продукци ворхI шера 1,8-ззачул дукхагIа арахец, цунца машиностроенен продукци 2,6-зза дукхагIа хул, электроэнерги яккхар — 2-зза, ленах деш дола кIадаш — 2,5-зза, телата кога гIир — 2-зза, хьайбай даьтта — 1,7-зза, чкъаьрий лувцар — 1,7-зза дукхагIа хул. ГIишлоний материалаш дуккха а дукхагIа хургья.

Республикан энергетически база чIоагIъе лерхI керда электростанцеш хьалъярца а йолаш яраш шеръярца а.

Республикан юрта боахам тоалургба шурий-племенной хьайбаш дебадарца, дулхеи беконнии хьакхарч лелаярца, коартолаш, овощаш, шекар доаккха свекла, лен хьувкъабарца. 1957 шерца нийсдича 1965 шера ялати шекар доаккха свеклаи 1,5 — 1,7-зза дукхагIа даккха лерхI, коартолаш — 2-зза, лена хьоаса — 1,6-зза, дулх — 1,5-зза, шура — 1,8—1,9-зза

Молдавски Советски Социалистически Республика

Молдавски ССР-е дIахо дегIайоалае лерхI машиностроени, гIишлоний материалаш кийчъю промышленность, кхачан промышленность, энергетика, юрта боахам тоабе лерхI, къаьстта комсийи сомийи бешамаш, овощаш, свеклаш лелаярца.

Промышленностен валови продукци ворхI шера арахецаргья 2-ззачул дукхагIа, комсех доаккха чхьагIар — 3,2-зза, шекар -песок — 2,5—2,8-зза дукхагIа хургда.

ВорхI шера республикан боахамга йохийтаргья 8,8 миллиард сома капитальни вложенеш.

Хьалъе а болх бе йолаялийта а лаьрхIай чхьагIараш ду 100-ннел совгIа завод, 5 шекар ду завод, 3 мясокомбинат, 6 йоккхий консервни завод, машинаш ю завод, кхачан промышленностенна технологически оборудовани хьаеш йола завод, цемент ю завод.

Юрта боахаме 1965 шера 1957 шерца нийсйича 1.9—2,1-зза дукхагIа хилийта лерхI шекар доаккха свекла, дулх — 2,2-зза гаргга, шура —2,3—2,5-зза, овощаш —1,9-зза гаргга, комсаш —2,9-зза, Республикан колхозашкеи совхозашкеи 180 эзар гектар гаргга долча лаьтта дIайогIаргья комсаш, сомийи ягодникийи бешамаш —116 эзар гектара тIа.

Колхозий ахчах хьалъе лерхI сомаши комсаши чакхйоахаргйола заводаш, колхозийи районийи юкъара предприятеш,

Латвийски Советски Социалистически Республика

Латвийски ССР-е керттера декхараш да электротехнически радиотехнически промышленность, приборостроении транспортни машиностроении, чкъаьрий промышленностьи дегIайоалаелга.

1959—1965 шерашка республикан халкъа боахамга дIайохийтаргья 10,8 миллиард сома капитальни вложенеш, е дIадахача ворхI шерачул 2-зза дукхагIа.

Республикерча промышленностен валови продукци ворхI шера чухь 1,6-зза дукхагIа хургья, цу даькъе машиностроени металлообработкани продукци —2-ззачул дукхагIа. Пассажирски вагонаши, дизелаши, электролампаши 2-зза гаргга дукхагIа хьаергья, прибораш—2,3-зза, цемент — 1,5-зза гаргга, хьайбай даьтта —1,8-зза, дулх —1,9-зза чкъаьрий лувцар —2,2-зза дукхагIа хургда. Массехк химически, электротехнически, машиностроительни промышленностен завод хьалъе а тоае а лерхI. Дикка шеръе лерхI чкъаьрий лувца флот а Ригера чкъаьрий порт а.

Республикан юрта боахам дIахо а шурий-хьайбаш, дулхеи беконнии хьакхарч, племенной хьайбаш леладелга тоадеш дIабаха беза. 1957 шерца нийсдича 1965 шера дукхагIа доаккхаргдолаш лерхI дулх — 1,8-зза, шура — 1,7—1,9-зза, ялат —1,7—1, 8-зза, коартолаш —1,6-зза, шекар доаккха свекла 1,5—1,7-зза.

Киргизски Советски Социалистически Республика

Киргизски ССР-е дIахо дегIайоагIаргья цветной металлурги, мехкдаьттан, газовой, кIора, яйга, кхачан промышленносташ.

Республикан халкъа боахамга йохийтаргья 10,5 миллиард сома капитальни вложенеш. е дIадахача ворхI шерачул 2,3-зза дукхагIа. Республикерча промышленностен валови продукци дукхагIа хургья 2,2-зза.

Дикка тоалургда электрически энергеца боахам Iалашбелга, болх бе йолайолийтаргья йоккха ши электростанци. Советски Союзе керттера моттиг йолаш юсаргья республика ртутьи сурьмаи даккхара гIулакха. Мехкдаьтта 3-зза дукхагIа доаккхаргда, Iалаьмате дукха йоаккхаргйолаш я газ. Хьалъергйолаш я машиностроенен, гIишлон материалий, яйгачеи кхачани промышленностен предприятеш.

Юрта боахам тоалургба боамби, шекар доаккха свекла, дулх алсамдаккхарца а диткъеи ах диткъеи тха луш дола жа дебадарца а. 1957 шерца нийсйича 1965 шера шекар доаккха свеклаи боамби-бедали 1,3—1,4-зза дукхагIа яккха лерхI, ялат 2—2,3-зза, дулх —3-зза гаргга, шура —2,6-зза, тха — 2,8-зза, дит-комарий гIаца боаккха чилла —2,9-зза.

1959—1965 шерашка 28 эзар гектар долча лаьтта керда сомийи комсийи бешамаш йогIа лерхI. Геттара дукха наькъаш дохкаргда.

Таджикски Советски Социалистически Республика

Таджикски ССР-е дIахо боамби дIабувлга, яйгеи кхачани промышленность, гIишлон материалий промышленность, сомийи комсийи бешамаш дегIайоалае а энергетически база чIоагIъе а лерхI; Узбекски ССР-ера газопровод хьачуюлларгья. Химическии цементнии промышленность юлларгья.

Республикан халкъа боахамга дахийта лерхI 8,6 миллиард сом — 1952—1958 шерашка дахийтачул 2,6-зза дукхагIа. Промышленностен валови продукци 80 процентал дукхагIа хургья.

Юрта боахаме 1965 шера 1957 шерца нийсдича дукхагIа хилийта лерхI боамби-бедал, биткъа хьоаса бола тайпаш 1,3—1, 4-зза совгIа а хулийташ, чилла —1,6-зза гаргга, дулх — 2,1-зза, шура —2,6-зза, тха — 1,5-зза.

1959—1965 шерашка дIайогIаргья 42 эзар гектар гаргга керда комсийи сомийи бешамаш.

Армянски Советски Социалистически Республика

Армянски ССР-е Iаламан газах пайда эцарца дIахо дегIайоалае лерхI химически промышленность, точни машиностроении приборостроении, хIаьта иштта кхачани яйгеи промышленность, энергетически база чIоагIъе лерхI.

ВорхI шера капитальни вложенешка гIоргда 12 миллиард сом — 1952—1958 шерашка дахачул 2,2-зза дукхагIа.

Республикан энергетически база чIоагIъярна хьал а яь Iаламан газаца болх бе йолаялийта лерхI ши электростанци, хьалъяь йистеяха лерхI шиъ хи тIара электростанци.

Юрта боахаме 1957 шерца нийсйича 1965 шера дукхагIа хилийта лерхI комсаш 2,9-зза, сомаш —3-зза, тхьамка — 1,4-зза дит-комарии гIаца боаккха чилла —1,7-зза, дулх — 2,1-зза, шура —1,8-зза. Комсийи сомийи бешамаш дIаюв моттигаш 44-эзар гектар дукхагIа хургья, дикка дукхагIа доахаргда дикагIа дола чхьагIараши коньякаши.

Туркменски Советски Социалистически Республика

Туркменски ССР-е дIахо дегIайоагIаргья мехкдаьттан, газовой, химически, яйга, кхачан промышленносташ.

Республикан халкъа боахам дегIабоалабарна хьожаду 15,9 миллиард сом—1952—1958 шерашка хьожадаь хинначул 2,4-зза дукхагIа. Республикерча промышленностен валови продукци 2-зза дукхагIа хургья.

Дукха капитальни вложенеш яхийта лерхI мехкдаьттани газовойи промышленность дегIайоалаярга. Мехкдаьтта дукхагIа доаккхаргда—1,8-зза, газ—4,3-зза. Хьалъергья шиъ районни тепловой электростанци. Удобренеш хьаю производство вIашагIйоллаш я. Дуккха а дукхагIа хьадергдолаш да кIадаши, даьреши, телата кога гIирси.

Республикан юрта боахам, биткъа хьоаса бола тайпаш дукхагIа а доахаш, боамби боаккхилга тоадеш дIагIоргба. 1957 шерца нийсдича 1965 шера боамби дукхагIа баккха лерхI 1,5-зза, дулх —2,1-зза, тха —1,5-зза, элтараш —1,3-зза, дит-комарий гIаца боаккха чилла —1,2-зза.

Эстонски Советски Социалистически Республика

Эстонски ССР-е декхар оттаду дIахо йодача хана сланцеви, химически промышленность, электроэнергетически боахам, машиностроени, кIадайи чкъаьрийи промышленность дегIайоалае, даьттеи дулхи дукхагIа даккха.

Республикан халкъа боахам дегIабоалабарга яхийта лаьрхIа капитальни вложенеш 8,1 миллиард сом я —1952—1958 шерашкарчул 1,9-зза дукхагIа. Промышленностен валови продукци дукхагIа хургья 1,8-зза гаргга, цу даькъе машиностроени —2,3-зза, сланцеш яхар —1,8-зза, цемент хьаяр —6-ззачул совгIа, дулхи дулхах хьаяь хIамаши —2,1-зза, хьайбай даьтта —1,8-зза, чкъаьрий лувцар —2,3-зза. Электроэнерги 5-ззачул дукхагIа йоаккхаргья.

Чкъаьрий лувца флот чIоагIа дегIайоагIаргья, цунна долча гIулакха Таллине хьалдергдолаш да чкъаьрий порт.

Юрта боахам дIахо йодача хана тоабеш дIагIоргба шурийна дикагIа дола племенной доахан, дулхаи беконнии дикагIа йола хьакхарч ебаярца. 1957 шерца нийсдича 1965 шера дукхагIа даккха лаьрхIад дулх —1,7—1,9-зза, шура —1,8—1,9-зза, ялат —2-зза гаргга, коартолаш —2,2-зза, овощаш — 1,5-зза, лена хьоаса —1,9-зза.

(ДIаходадар 3-ча оагIо тIа).

1959—1965 шерашка СССР-а халкъа боахам дегIабарна йола контрольни цифраш

ССКП XXI-ча съезде новкъоста Н.С. ХРУЩЕВС ергйолча доклада тезисаш

(ДIакододар. Долалур 2-ча оагIо тIа).

IV. Советски халкъа хьал-торо тоаялар

Социалистически производство дегIакхувлареи къахьегама овсарле лакхаяккхареи ларда тIа хадданза халкъа хьал-торо тоаелга советски обществан дегIаахара закон да.

Нагахьа капитализман хьалтIа долча хана производство дегIаяр эксплуататораш бIаьхи беши дуккхача къахьегамхошта чIоагIа къел тIа яхьаш хуле, социализман хьалтIа долча хана производство дегIаух ерригача обществан хьашташта ма эшшара, тIа-тIа совдувла обществан берригача членашта эша материальни а культурни а гIулакхаш Iалашдарна тIадийрзаь а, хIаьта производство дегIаяр дерригача халкъа хьал-торо тоаярна хадданза тIадугаш а хул из.

Социалистически система капиталистическичул хоадам боллаш толашагIа хилар да социализм йолча хана хIама хьадеш дола обществан низаш сихха дегIаахарцеи, капитализм йолча хана санна доацаш, юкъа хьийгача къих хьахинна продукташ социалистически обществан берригача болхлошта юкъе нийсхонца екъаш хиларцеи. Советски Союзе лелаеш я, хьаяь продукташ хьийгача къига хьажжа,цун дукхал а дикал а лоархIаш, екъара социалистически принцип, хIаьта цох болхло дукхагIа пайда лургболча тайпара къахьега материальни безам болаш а хул, хIаьта цо къахьегама овсарле лакхъелгеи производство дегIайоалаелгеи чIоагIа хьалха а тетт.

В. И. Ленина хьийхаьд, итташ а итташ а миллионаш бола нах цар материальни безам болийташ ца хилча коммунизманна тIабугалбургбац, яхаш (Сочиненеш, том 33, оагIув 36). Марксизманна-ленинизманна лард елларашa белгалдаьхад, коммунизманга довлга Iалаш а деш, шортта продукташ хилийтарна общественни производство дегIаярах материальни безам болийташ беррига къахьегамхой хилара принцип лоархIаме йолга, хIаьта цар шоай хана критика а йир цхьатарра нийсъеш продукташ екъарна. Обществан хIама хьадеш дола низаш дегIадахкар социализман ханарчул лакхденнача а, обществан беррига членаш шоашка хьегалуча тайпара къахьегаши цар хьегаш дола къа кхы а дукхагIа овсарле йолаши а йолча коммунизман лакхьехарча фазе мара хила йиш йолаш дац эшарга хьежжа продукташ екъилга. Алхха цу хьал тIа мара хулалургдац наха эша хIамаш шортта хулийтилгеи хьийгача къица йистта продукташ дIакхоачийташ йолча социалистически принципагара «хIаране шийга дулур ду, хIаранега цунна эшар дIакхоачийт» яхача коммунизман принципага довлалгеи.

Советски халкъо хьийгача къих низ бола промышленностьи йоккха юртбоахаман производствои хьахиннача, дегIаахарна йолча вай ханарча этапе долаш да укх гарггарча хана болхлой класс, колхозашкара ахархой, интеллигенци, беррига советски нах кхы а дикагIа, тIа-тIа совдувла шоай материальни а духовни а хьашташ кхы а дизагIа Iалашдеш бахарна эшаш мел дар.

Дикка тоалургба бахача наха буа кхача, къаьстта а шурийца, даьттаца, дулхаца, шекарца, баьца даарашца, сомашца. ЛархIа дезаш да, СССР-е продукташ дукхагIа хьаяро уж наха эшаш хилар а хадданза совдоахаш хилар, цу тIа а тоалуш бар бахача берригача наьха кхача, цхьаккха а юкъера къоастадаь доацаш, Советски Союзе дахача дерригача халкъий кхача ба. ХIаьта капиталистически мехкашка юкъерча цифраша къайлакхухь хIамаш хьаярнеи уж нахага дIакхачарнеи юкъе йоалла Iалаьмате йоккха юкъ, хьал долча наьха классашеи къахьегамхошеи буа кхача, хIаьта иштта метрополешкеи колонешкеи бахача наха буа кхача чIоагIа бебашха хилар.

Советски нах кхоачам боллаш Iалашбергба дика а хоза а долча барзкъащцеи кога гIирсащцеи. Контрольни цифарш тIа лаьрхIа да городашка, болхлой поселкашка, юрташка наха чуIе дуккха а цIеноош хьалдарца наьха бахара хьал овлан тIара тоаделга. Онда дукхагIа хьаергья мебель, цIагIа лелаеш йола тайп-тайпара хIамаш, боккха теркам тIабохийт бераштa лаьрхIа йола продукташи товараши дукхагIа арахецарнеи уж дикагIа хилийтарнеи.

ЛаьрхIа да алапеш лакхделга, къаьстта кIезигеи юкъереи алапеш доагIаш болча болхлойи гIулакхерча наьхеи алапеш а лакхдеш. ХьатIадоагIача ворхI шера паччахьалкхено дукха рузкъа хец пенсешта, пособешта, бераш кхетамца кхеделга вIаштIехьа даккхарна, общественни питани дукхагIа, дикагIа, дарегIа хилийтарна.

СССР-ерча наьха материальни хьал-торо а, культурни гIулакхаш а лакхделга лерхIаш йолча, халкъа боахам дегIабарна йолча контрольни цифраша кхы цIаькха а къьгга хьахьокх Коммунистически партии Советски правительствои халкъа вахар тоадара даиман йоакхо еш хилар.

1. СССР-е бокъонца халкъа доход йола национальни доход, капиталистически мехкашка санна, эксплуататорски классаш йIаьхи ярга а ца ухийташ, халкъа вахар хадданза тоадаргеи социалистически производство лакхъяргеи ухийт. 1958-ча шераца нийсдича 1965-ча шера национальни доход 62—65 процент дегIайоагIаргья. Национальни доход дегIаяра ларда тIа кхы дIахо а дукхагIа хургья нахага дIакхоачаш йола хIамаш. Нахага дIакхоачача хIамай фонд ворхI шера 60—63 процент дукхагIа хургья.

2. Iалаьмате доккхийча боарамашца социалистически производство дегIаярца а, хIаьта иштта Iилман, культуран, просвещенен, унахцIено лораяра, общественни питанен, торговлен, чуIеча цIеношца а кхыча гIулакхашца а нах Iалашбеш йола предприятеши учрежденеши дукхагIа хиларца а хетта, халкъа боахама дерригача доакъошкара **болхлойи гIулакхера нахи 11,5 миллион саг, е 21 процент дукхагIа хилийта** лаьрхIад ворхI шера. Халкъа боахамера беррига болхлойи гIулакхера нахи 66 милион саг хинна ца Iеш хургба ворхI шу йистедоалача хана.

3. **Болхлойи гIулакхерча наьхеи реальни доходаш,** хIара болх беш волча сага-сих лаьрхIа аьлча, ворхI шера юккъера лаьрхIача 40 процент лакхлургъя ахчанца ийдеш дола алапеш тIакхетарца а, пенсеш, пособеш, лакхдарца а, хIаьта иштта общественни питане маьхаш кхы дIахо а чухнахьа дахарца а.

Юрта боахаман производство дегIаяреи къахьегама овсарле лакхъялареи ларда тIа **колхозникий реальни доходаш а,** ворхI шера чухь 40 процентал кIезигагIа ца луш, лакхургъя, керттерча даькъе уж лакхлургъя колхозий общественни производство дегIаахарца.

Къахьегамхой вахар тоадарна боккха лоархIам болаш хургда наха чуIе цIеноош, школаш-интернаташ, берий учрежденеш дукхагIа хьалъелга а, мах боацаш унахошта дарбаш дар, дешийталга, бахача наха культурно-бытовой гIулакхаш дара кхы йола формаш дIахо дегIайоалаелга а.

4. Болхлойи гIулакхерча наьхеи деррига алапеш лакх а луш дIагIоргдолча укх хьатIадоагIача ворхI шера йистедаккха деза халкъа боахаман дерригача доакъошкарача болхлойи гIулакхерча наьхеи **алапеш вIаштIехьадаьха къоастаделга.** Доахаш-доахаш алапеш вIаштIехьадахарах кIезагеи юкъереи алапеш ийдеш болча болхлоштеи гIулакхерча нахаи алапеш тIакхетилга а, хIаьта цу наькъаца кIезигеи юкъереи алапеш долча наьхеи доккхий алапеш долча наьхеи алапешта юкъера юкъ лоацъелга а хургда.

КIезига ахчан алапеш доагIаш болча болхлоштеи гIулакхерча нахаи бетта доагIа алапеш ворхI шера чухь тIатохаргда 270—350 сомагара дахьнна 500—600 сомага кхоачадеш.

Из гIулакх чакхдаккха лерхI саббарах, шин этапах.

Хьалхара этап — 1959—1962 шераш. Цу этапе чакхдаккха лерхI, де доладаь дола болхлойи гIулакхерча наьхеи алапеш вIаштIехьадоахилга йистедаккхар, цунца цхьана халкъа боахама дерригача доакъошка эггара чухнахьара алапеш а 400—450 сомага кхоачадеш лакх а деш.

ШоллагIа этап — 1963—1965 шераш. Цу этапе боахаман дерригача доакъошка а болхлоштеи гIулакхерча нахан бетта телача эггара лохарча алапешта кхы тIа а 100—150 сом тIатоха лаьрхIад, вешта аьлча, уж алапеш 400—450 сомагара 500—600 сомага а кхоачадеш, юкъера алапеш ийдеш болча болхоштеи гIулакхерча нахаи дола алапеш кIезиг-дукха тIа а тохаш.

Хьаеча продукцега дIабода мах кхы дIахо а чухьнахьа баккхарна, накопленеш ебаярна, къахьегамхой материальни хьал-торо тоаярна хиланза даргдоаца гIулакх из хиларах тарра, халкъа боахама дерригача доакъошка а алапеш дегIадахкарал сихагIа къахьегама овсарле дегIаухилга Iалашдар лоархIамера декхар хургда.

5. 1959—1965 шерашка контрольни цифраш тIа чакхдаха лаьрхIача гIулакхаша Iалащду **къахьегама хьал дIахо а тоаделга,** къахьегама хьал унахцIенагIа хилийтара даькъе Iилманна а техниканна а гучаяьнна тIеххьара говзалаш юкъе йоалаярца предприятешкеи гIишлонаш хьалъечеи балха санитари а кхерамзлен техника а тоаелга. Балха барзкъащцеи кога гIирсащцеи болхлой Iалашбар дIахо а тоадергдола гIулакхаш чакхдоахаргда.

Укх хьатIадоагIача ворхI шера керда техника, механизаци, автоматизаци производстванна дуккха юкъе озарца болхлойи ахархойи къахьегам чIоагIа аттача хьал тIа баргба. Дикка аттагIча хьалтIа хургба производстве кхалнахеи кагийча болхлошеи бу болх.

6. ЛоархIам боллаш дукха ахча хеца лаьрхIад берий аслеш, детсадаш, школаш-интернаташ, школашка дIаьхагIа дешара ди дола группаш дукхагIа хьаелларна. Мах ца а боаккхаш дешийтарга, квалификаци лакхъярга, мах боацаш лорий дарбаш дарга, санаторешка, салоIача моттигашка, паччахьалкхен социальни страхованех болхлоштеи гIулакхерча нахаи телача пособешка, дукха бераш долаши да воаца бераш кхоабаши болча ноаношта телача паччахьалкхен пособешка, паччахьалкхен пенсешка, къабенна нах кхоабача цIеношка, болхлошеи игIулакхерча нахеи отпускаx йоаккхача хана царна телача алапешка, къахьегамхошта кхоачача кхы новкъосталга а пособешка а дахийта аьнна хецаш дола ахча дукхагIа хул. Цу цIераш яьхача гIулакхашта паччахьакхено еш йола расходаш 1965-ча шера 345 миллиард сом хургья, 1958-ча шера 215 миллиард сом хиннача метте.

7. Контрольни цифраш тIа иштта лаьрхIа да кхы дIахо а **пенсей гIулакх** тоаделга. Дагакхоабар да эггара кIезигагIарча боарамех телаш дола пенсеш тIатохилга.

Эггара лохера бетта лу алапеш 1963-ча шера 400—450 сомага а кхоачадеш тIатохарца дийзаь динза даргдоацаш хьалхашка отт эггара чухнахьарча пенсей боарамаш а лакхделга. ЛерхIаш да 1963-ча шера къоаналла телаш долча эггара чухнахьарча пенсей боарамаш хIанз укх сахьате телаш долча 300 сомагара бетта 400 сомага кхоачадеш городашкеи, хаьдда юрташка баха а бахаш, юрта боахамца бувзабенна а болаш болча наха 255 сомагара 340 сомага кхоачадеш юрташкеи тIатохилга. хIаьта иштта тIатоха лаьрхIад инвалид хиларахи цIен тIара да дIаваларахи телаш дола эггара чухнахьара пенсеш а.

Эггара лохехьара алапеш бетта 500—600 сомага кхоачадеш лакхдарна йола шоллагIа этап йистеяьнначул тIехьагIа 1966-ча шера кхы цIаькха а тIатоха лерхI къоаналла телаш дола пенсеш городашка бетта 450—500 сомага кхоачадеши цунга хьежжа юрташкеи лакхделга, хIаьта иштта тIатоха лерхI инвалид хиларахи цIен тIара да дIаваларахи тела пенсеш а.

8. ССКП XX-ча съезда решенеш тIа ма яххара, 1960-ча шера йистедаккха лерхI болхлойи гIулакхера нахи ден-бус ворхI сахьата болх барга боахилга, кIор боахачеи горнорудниш промышленносте кертера профессеш йола, лаьттан кIалха болх бу болхлой — ялх сахьата балха денага а боахаш, хIаьта 1962-ча шера диззаь чакхдаккха лерхI ворхI сахьата балха ди долаш бола болхлойи гIулакхера нахи кIиранна 40 сахьата болх барга боахилга. 1964-ча шера денз доладолда доалаш-доалаш 35—30 сахьата балха кIиранга далар, вешта аьлча, лаьттан кIалхеи къахьегам дегIа зене болча производствашкеи балхаш деш болча болхлошта кIиранна 30 сахьата балха кIиреи (ши ди мукъа а долаш, пхе дийнахьа ялх-ялх сахьата болх бергболаш), кхы мел болча болхлошта 35 сахьата балха кIиреи (ши ди мукъа а долаш, пхе дийнахьа ворхI-ворхI сахьата болх бергболаш) оттаделга, из гIулакх 1966—1968-ча шерашкахь кхоачашдаь а доаккхаш. КIиранна 30—35 сахьата болх барга даларах, цхьа ди мара мукъдоаккхаш ца хилча, балха дийнахь хьалхарчар пхе сахьатеи шоллагIчар ялх сахьатеи болх бе безаш хул.

Дийнахь-бус пхе-ялх сахьата беш, ялх дийнахь кIиранна болх бечул, дийнахь-бус ялх-ворхI сахьата болх а беш кIиранна ши ди мукъа хилар дукхагIа болча болхлошта аьттув болашагIа хиларах, **оттаде лерхIаш да кIиранна пхе дийнахьа болх белга, вешта аьлча, кIиранна ши ди мукъа хулга.**

Балха ди лоацдарга довлилга а кIиран болх беш дола денош кIезигделга а алапеш лох ца деш де лаьрхIа да.

Цох дунен тIа мел долча мехкашкарчул лоацагIа балха ди а, эггара лоацагIа дола балха кIира а СССР-е хургда.

9. Промышленни а юртбоахаман а производствои бахача наьха доходаши лакхъяларга хьежжа, ворхI шера 57—62 процент совъяргья (вIаши нийсдеш долча маьхех) паччахьалкхен а кооперативни а торговлен **товарооборот.** Юрташкарча наьха доходаш сихагIа дегIаахарца хетта, иштта сихагIа дегIаухаргья товарооборот юрташка.

Бахача нахага йохкаш йола хьайбай продукташ ворхI шера чухь 2,2-за, генарий даьтта — 1,9-за, сомаши цитрусовии — 2,5—3-за дукхагIа хургья. ЧIоагIа дегIадоагIаргда шекар делга. 1958-ча шера хIара сага-сих шера 26 килограмм кхоачаш шекар хьадаьча метте, ворхI шу йистедоалача хана Советски Союзе шекар хьадергда хIара сага-сих 41—44 килограмм кхаччал. Юрта боахам дIахо а айбаларцеи синтетически материалаш а искусственни хьоасий а Iалаьмате чIоагIа дегIадарцеи хетта, дуккха а дукхагIа дохкаргда бахача нахага эггара лоархIамегIара промышленни товараш: кIадаш, барзкъаш, чухь дувахду барзкъаш, кота гIирсаш.

Кхы а дукхагIа дебаргда бахача нахага дохкаш дола культурно-вахареи боахам тIа эшаш долеи товараш, къаьстта дукхагIа кхалнаха цIагIа хьегаш дола къа аттача доаккха товараш а дебаш: барзкъаш дутта машинаш, электричестваца ийнаш дула машинаш, дом дIабоаха машинаш, барзкъашта етта электрически аьшкаш, цIагIа лелаю холодильникаш. ДIадахача ворхI шераца нийсдича бахача нахага йохкаш йола цIагIа лелаю холодильникаш 5,6-зза дукхагIа хургья, барзкъаш дутта машинаши прибораши — 8,8-за барзкъаш тега машинаш—2,1-зза, телевизораш—4,6-зза, радиоприемникаш—1,7-зза, мотоциклаши мотороллераши—2,7-зза дукхагIа. Къаьст-къаьстача наха шоашта чуIе деча цIеношта а, колхозаша деча боахаман гIирсашта а эшаш йола хIамаш хилийтар духьа шердаь дегIадоаладе лерхI гIишлоний материлаш йохкилга. Бахача нахага стандартни цIеноош 7-за, цемент — 2,8-за, тхов тIа тоха кIаьда кровли — 2,2-за, кораштa детта кизгаш — 1,6-за дукхагIа дохкаргда.

10. **Наха чуIе цIеноош хьалделга, дерригача халкъа** лоархIам болаш дола из гIулакх, хIанз укх сахьате дIахо а дегIадоаладелга еррригача партийни, советски, профсоюзни, боахаман органий, дерригача советски халкъа лоархIамегIарча декхарех цхьа декхар лерхI Коммунистически партес а Советски правительствос а.

Наха чуIе цIеноош мехка ца тоъалга дIадоаккхаргдолаш, СССР-е наха чуIе цIеноош хьалделга дегIадоаладара хьакъехь яьча шой решене тIа ССКП ЦК-и Министрий Советои хьалхашка оттадаь декхараш дика ка а йоалаш кхоачашдеш а да, ханнахь кхоачашдаь а доахаргда. Цу гIулакха 1959—1965-ча шерашкахь городашка, болхлой поселкашка, совхозий, РТС-ий, леспромхозий поселкашка паччахьалкхено дохийтача ахчах а, паччахьалкхо кредитаца новкъостал а деш, бахача наьха чотах а хьалде лерхI 650—660 миллион квадратни метр хиллал дола наха чуIе цIеноош, е 15 миллион гаргга квартир, хIаьта уж хьалха дIадахача ворхI шера даьчарел 2,3-за дукхагIа хул. Юрташка колхозникашеи юрташкарча интеллигенцеси шоай чотах нах чуIеш дола 7 миллион цIа хьалдергда. ВорхI шу йистедоаллача хана 1,6-за дукхагIа хургда городашкеи болхлой поселкашкеи нах чуIеш дола цIеноош. Городашка а юрташка а хьалъергья дукха хIама ца додаш а вараха дика а йола цхьацца дезалла лаьрхIа квартираш. Хьалхашка оттадеш да, наха квартираш екъача хана хIара дезалла къаьст-къаьста квартираш теларга довлилга. Шоаш Iоадаьча ахчах шоай доалахьа дола цIеноош а квартираш а къахьегамхоша хьалъяра гIулакх мамогга хьаллоацаш а, цу деша гIодеш а хургья паччахьалкхе. ЛерхIаш да, заводашка хьа а даь, нахага дохкаш дола вIашагIадохка мара ца деза кийча цIеноош дикагIа хулийтилга а, хIаьта иштта цIеноош деш бараштa уж вIашагIдохка новкъостал делга а. Наха чуIе цIеноош хьалдарна къахьегамхой шоай доалахьара рузкъа юкъе озарна нах чуIе дола цIеноош дарна йола кооперацеш вIашагIйохкилга шерагIа доаржадарна эша гIулакхаш дергда.

Городашкеи болхлой поселкашкеи коммунальни боахам дегIабоалабарга хьалха дIадахача ворхI шера дахийтачул 80 процент дукхагIа ахча дахийта лерхI. Хьунаш йоацача районашка баха нах доагамца Iалашбелга тоадарна эшаш дола гIулакхаш чакхдоахалда.

11. 1959—1965-ча шерашкахь дикка тоаде лерхI бахача метте эша а торговлен а гIулакхаш наха делга.

Боккха теркам тIабохийтаргба общественни питани дегIайоалаярна. Общественни питанен предприятеша арахецаш йола продукци шоззанел а тIех дукхагIа хургья. ЧIоагIа даржаргда цIагIа чукхахьа обедаш дIахецилга. Общественни питацеца Iалашбергба дукхагIа бола болхлой, гIулакхера нах, дешабагIа нах.

ЧIоагIа совдаккха лерхIаш да эза, хьоарчаяь, кийчъяь продукцеши полуфабрикаташи йохкилга, бахача нахагара заказаш хьа а ийдеш, царна эша товараш уж баххача цIагIа дIакхухьилга, торговлен культура лакхъеш йола нах торговлеца Iалашбарна кхыйола прогрессивни формаш дегIайоалаелга.

ДукхагIа хургья общественни питанен предприятеш, магазинаш, тикаш, баразкъаши кога гIирсаши деш а тоадеш а йола мастерскеш, барзкъаш дутта моттигаш, наха эша гIулакхаш деш йола кхы предприятеш.

Заводашка, фабрикашка, кхыча предприятешка, организацешка, учрежденешка столови балха вIалла мел ца болийташ общественни тIахьожам лоаттабе декхарийла я профсоюзаш, цу гIулакха болхлой, гIулакхера нах, цар дезалаш оарцагI а боахаш.

Маьхаш чухнахьа дахара даькъе Централни Комитето лаьца никъ хадданза чакхбоахаргба. Общественни питанен предприятей система дикка шаръелга, цар болх тоабелга, общественни питанен предприятешка продукцен маьхаш чухнахьа доахилга декхар а даь хьалхашка оттаду. Цу гIулакхо айъергья эггара хьалха болхлой дезалий торо, аттача боаккхаргба миллионаш болча кхалнаьха къахьегам.

Общественни питанен продукташта даьха ца Iеш, чухнахьа доахаргда цхьадолча кхыча товарий маьхаш а (маьхий гIулакх вIаштIехьа даккханза а, маьхаш вIаши нийса ца хилар дIадаккханза а дарг ца хиларца хетта).

12. Контрольни цифраш тIа белгалъяь **я бахача наьха унахцIено лораелга** дIахо а дегIадоаладарна йола программа. УнахцIено лораяра учрежденеш хьалъярга, социальни Iалашбарга, физкультурагеи спортагеи, медицински промышленностага паччахьалкхено дохийташ дола ахча 25 миллиарди 400 миллиони сом хургда, 1952—1958-ча шерашкахь дахийтачул 80 процент дукхагIа хул из. Цо торо хулийтагья, хьалха дIадахача ворхI шера тIакхийттачунца нийсдича, 1959—1965-ча шера керда хьаяьча гIишлоний чотах больницешка унахошта йола моттигаш шозза дукхагIеи, берий яслешкара моттигаш шоззеи ахаззеи хинна ца Iеш дукхагIеи хилийта. Бахача наха лораша ду дарбаш кхы дIахо тоадар духьа а, шоай болх дикагIа бе йиш хургйолча хьал тIа лораш хилийтар духьа а лаьрхIа да болхлой поселкашкарча, районни центрашкарча, юрташкарча больницешка царна мах боацаш йIовхал а лампаш а йола квартираш лулга.

Дикка дегIайоагIаргья медицински промышленность, къаьстта дукхагIа антибиотикаши вай ханара дика дарба доалаш йола молхаши хьаелга а доагIаш. Лорий балха эшаш йола еррига хIамаш 1965-ча шера 1958-ча шера яьчарел 3-за дукхагIа хьаеча хана, антибиотикаш 3,7-за, витаминаш — 6-за, медицински инструменташ, прибораш, аппараташ, дарбай гIулакха атомни энергех пайда эцарна йола аппаратура а юкъе йоагIаш — 2—2,5-за дукхагIа хьаергья.

Къабенна нах ма эшша дика Iалашбар духьа царна лаьрхIа городашка а юрташка а геттара дукха цIеноош-интернаташ хьалделга вIаштIехьа даккха лерхI. Цу гIулакха эшаш дола ахча паччахьалкхено, профсоюзаша, колхозаша хьожаделга лерхI.

V. Коммунистически кхетам лакхбара дешаш, халкъа дешар, Iилмеи культуреи дегIадоаладар

Коммунизмага довларна духхьал низбола материально-технически база ийша ца Iеш, социалистически обществон беррига гражданаш боккха кхетам болаш хилар а эш. Советски обществонна дизза доал деча идеологен — марксизман-ленинизман идеяш, нах мутIахьа а болаш, общество коммунистически новкъа йоаккхаш бола сийлахь-боккха материальни низ а хинна дIайттай.

Марксизмо-ленинизмо хьех, коммунизм хьалъеш хIама хьаду низаш дегIадарцеи материальни производстве хулаш долча овлан тIарча хувцамашцеи цхьана иштта эргадувл обществон деррига духовни вахар, хувцалу саг ше, дегIабоагIа цун коммунистически кхетам.

Коммунистически партес хьалхле лелаю советски халкъ социализм хьалъеш Iалаьмате чIоагIа дегIаденад, коммунизман котало бахьан тIагIертта къовсам лоаттабеш чIоагI а деннад. В. И. Ленин коммунизм хьалъяр партес беча кхетама балха декхаращца айхха дувзаш хиннав. Цо яьхад долла хIама де ховш, масса оагIорахьара дегIабаьхка а масса оагIорахьара кийчбенна а бола нах кхетабанза, Iомабанза, кийчбанза баргбац. ЦутIа йода коммунизм, яха декхарийла а я, гIорг а я, цхьабакъда дуккха шераш даьлча мара-м кхоачаргъяц». (Соч., 31 том, 32 оагIув.).

Социализм хьалъяьча шерашка партеси халкъои доккхий гIулакхаш чакхдаьхад, коммунистически обществон масса оагIорахьара дегIабаьхка а кийчбенна а бола нах дIахо а кхетабара декхар практически хьалхашка отт вайна хIанз. Социалистически культура дегIайоалаеш боккха гIа баккха безаш да вай. К. Марксеи Ф. Энгелсеи сийлахь-йоккхача произведене тIа «Коммунистически партен Манифеста тIа» аьннача тайпара, «нах кхетабелга материальни производствоца цхьана вIашагIдувзаш» дола лоархIамера декхар, коммунизм хьалъешшехьа а, кхоачашду вай халкъо, толамца из кхоачаш а дергда.

Коммунизм хьалъяра Iалаьмате йоккха план кхоачашъяро дIадех, советски нах кхетабара, цар коммунистически кхетам а денал а лакхдара, коллективизми къахьегами безаш, общественни декхар довзаш, социалистически интернационализман уйла а кердача обществон моральни лакха принципаш а йолаш вола керда саг кхетавара хьакъехьа бу беррига болх хаьдда тоабар. Къаьстта теркам тIабахийта беза хьалкхувш йола тIехье коммунизман уйла йолаш кхеяра, школа вахара гарга озара, дешар хьехилга хIама хьадеш болча къахьегамца дувзаш дIадахьара, адамаша Iомадаь Iилман хьехамаш довзара, наьха кхетама чухь дола капитализмах юхедиса: во гIулакхаш дIадахара, буржуазен моастагIлен идеологеца цIаккха барт хургбоаца къовсам шерра боаржабара.

ВорхI шерарча планах халкъа дешари, Iилмеи, культуреи дегIайоалаяра хьакъехьа доккхий балхаш де лерхI.

1. 1959—1965 шерашка лоархIам боллаш **городашкеи юртарча моттигашкеи юкъара юкъера дешар дегIадоаладе, сайрийнара а заочни а лакхареи специальни дола юкъереи дешар шерде,** болхлойи юртарчеи кагирхой сайрийнара школаш дукхагIа хилийта лерхI. 1958 шера 30 миллион саг хиннача 1965 шера юххьерчеи, ворхI шерарчеи, юкъерчеи школашка 38—40 миллионага кхоачаш саг хургва дешаш. ЛоархIам боллаш дукхагIа хила беза болхлойи юртарчеи кагирхой школашка, хIаьта иштта кхийнарий школашка деша батIа нах.

Хьалкхувш йола тIехье кхетаеш хьалкхеяра эггира лоархIам бола гIулакх хиларах тарра, дукхагIа хургья школаш-интернаташ. 1958 шера 180 эзар саг хинначa 1965 шера цу школашка дешаш хургва 2 миллиони 500 эзари саг, вешта аьлча 14-за дукхагIа.

Детсадашкара бераш 1958 шера 2 миллиони 280 эзари хинначa 4 миллиони 200 эзари сагага кхоачаш дукхагIа хургда.

Кердача декхарашка хьажжа хьатIадоагIача ворхI шера халкъа дешара система дIахо а тоаелга чакхдоаккхаргда. Халкъа дешара еррига система овлан тIара тоаяра хьакъехьа ССКП Централни Комитето оттадаь гIулакхаш социализмангара коммунизманга йодача хана обществон вахара чухь советски школа дегIайоалаеш хила дезараш гойташ йола керда этап я. Школанна хьалхашка оттаду кертера декхар — хьалкхувш йола тIехье яха а пайдане къахьега а ховргдолаш кийчъяр, социалистически обществон принципаш кIоаргга лоархIаш вай кагирхой кхебар — кхетабар да. Iилмай лардаш дика йовзаш, цунца цхьана къахьега ховргдолаш, масса оагIорахьара дийша бола нах кийчбе, обществона пайдане а обществона эша материальни рузкъаш хьадеча производстве дика дакъа лаца а уйла хургйолаш кагирхой кхетабе лаьрхIа я школа.

1959—1965 шерашка чакхдаха лерхI ер гIулакхаш;

а) дерригъюкъарча а дешанза даргдоацача а 7 шера дешаргара 8 шера дешарга довлар. 8 шерарча школашкара говзал Iомаю мастерскеш вIашагIйохкари уж йоагIаш йолча оборудованеца Iалашъяри, из гIулакх деш къахьегама политехнически дешар, цар ха йолча наьха безам тIабодаш а кхетаеш а йолча обществонна пайданерча къахьегама формашта школьникаш шерра юкъеозарца дIа а дувзаш.

б) 10 шерара школаш (цар йоккхагIа йола классаш) городскойи юртареи къахьегама тайп-тайпара школаш еш эргайоахилга, цу школашка деша багIараша, шоай дешар предприятешка, колхозашка, е лаьрхIа цу гIулакха яьча мастерскешка беча балхаца а дувзаш, дизза дола юкъера юкъареи политехническии дешар Iомадергдолаш, моттигашка эшача кадрашка хьежжа тайп-тайпара йола дуккха говзалаш ховргйолаш, кийч а бергболаш.

в) болх беш воаллашехьа а, юкъера дешар Iомадергдола городскойи юртареи школаш лоархIам боллаш дукхагIа яхар.

Советски обществос кхоачашдеча кердача декхараша тIагIертта хьалхашка доах бераш кхетамца кхедареи паччахьалкхен оагIорахьара дезала хула новкъостал лакхдареи пачахьалкхен бола лоархIам дIахо а айбе безилга. Берий яслешта, бешамашта, школашта-интернаташта деррига бераш вай чехкагIа юкъе мел оз, хьалкхувш йола тIехье коммунистически кхетамца кхеяра декхар чехкагIа а толам болашагIа а кхоачашдергда вай.

Халкъа боахами культуреи дегIйоалаяра декхарашка хьежжа дIахо а **лакхереи юкъера специальнии дешар Iомадаь специалисташ кийчбелга шерде а тоаде** а лерхI. 1952—1958 шерашка 1 миллиони 700 эзари саг хиннача 1959—1965 шерашка 2 миллиони 300 эзари специалист дийша арахецаргва лакхерча дешара заведенеша, е 1,4 дукхагIа. ДIадахача ворхI шера кийчбаьчул промышленносте, строительстве, транспорте, связе эша инженераш 1,9 дукхагIа, хIаьта юрта боахама специалисташ 1,5 дукхагIа кийчберба. Химически технологен, автоматикан, вычеслительни техникан, радиоэлектроникан, кердача техникан кхыдолча доакъой говзал йола инженераш эггара дукхагIа арахецаргба. Цу хана чухь хIанз йола лакхерча дешара система дикагIа тоаеш эргаяккха, из производствона гарга оза, вахара опыт а практически балха стаж а йола кагирхой вузашка дукхагIа хьаийбе лерхI. Лакхера дешар ховш бола специалисташ кийчбеча системе сайрийнарчеи заочнии дешара заведеней лоархIам Iалаьмате чIоагIа дегIабоагIаргба.

ДIахо а дегIадоагIаргда производствонна мухалла гарга эза дола юкъера специальни дешар. 1959—1965 шерашка юкъерча специальни дешара заведенешка, производстве болх бешшехьа а дешараш а болаш, 4 миллион саг хьаэцаргва.

3. **Iилма дегIадоаладар.** ХьатIадоагIача ворхI шера Iилман деррига доакъош кхы а чехкагIа дегIадоаладарна, лоархIам бола теоретически тохкамаш а Iилманна гучадаьнна доккхий керда хIамаш а чакхдахарна мел эша хьалаш хургда. Из де лерхIаш белгалйоаккх Iилма-тохкама балхий шерра йола программа, теоретически а практически а эшача, эггара лоархIам болча тохкамашта Iилмахойи средстваши тIаерзаелга. Паччахьалкхено дукха сдедстваш къоастаю керда Iилман учрежденеш хьалъе, институташи лаборатореши эггара кердагIча оборудованеца Iалашъе. Атомни а термоядерни реакцей а къайле ейзача, Лаьттан искусственни спутникаш хьаяьча советски Iилмахоша кхы а йоккхагIа йола Iилман къайленаш гучаяхарца дегIадоаладергда вай Iилма.

Iалам довзара Iилмашта юкъе кертера моттиг дIалоац физически Iилмаша, уж толамца дегIадарах тийша да царца дувзаденна Iилмаши халкъа боахами дегIабар. Технически прогрессан дIахо а йола перспективаш хIанз укх сахьате эггара хьалха физически Iилман кертерча лостамашта карагIдаьннараша хьахьокхаш я. Советски физикаша шоай низ тIабохийтаргба космически зIанарий, ядерни реакцей, полупроводникий дешашта.

Iилман а практикан а дуккха доакъош дегIадоаладарна боккха теоретическии практическии лоархIам болаш да математикан хьакъехьа ду балхаш. Къаьстта вычислительни математикан толамаш юкъарле йоацаш бувзам болаш да автоматика дегIайоалаярца.

Химически Iилмай эггара лоархIамера декхар да, дикагIа керда тоаяь технологически процессаш увттае а, вай ханарча техикана маэшшара синтетически материалаш хьае а новкъостал дергдола теоретически тохкамаш делга.

Медицински Iилма, хIаьта иштта юртбоахама Iилмаш дегIадоладарна хиланза даргдоаца теоретически гIулакх да биологи дегIадоаладар. Биологически Iилмай лоархIам къаьстта лакхлургба биологес физиканнеи хименнеи карагIдаьннарех пайда эцаш хиларга хьежжа. Цу хьакъехьа боккха лоархIам болаш хургда биохими, агрохими, биофизика, микробиологи, вирусологи, селекци, генетика санна дола Iилман доакъош. Технически Iилмай даькъе деча тохкамий кертера лоархIам хургба къахьегама кечалех, материалех, доагамах, электро-

(ДIахододар 4-ча оагIо тIа да).

1959—1965 шерашка СССР-а халкъа боахам дегIабарна йола контрольни цифраш

ССКП XXI-ча съезде новкъоста Н. С. ХРУЩЕВС ергйолча доклада тезисаш

(ДIахододар. Долалур 3-ча оагIо тIа).

энергех дикка-дикагIа пайда эцилга, къахьегама овсарле лакхъелга, къахьегама культуреи из кхерамах лорабелгеи лакх а деш, продукцега дIабода мах лохбелга а цун дикал лакхъелга а.

Доккхий декхараш латт общественни Iилмай болхошта хьалхашка. Общество дегIаяри социализм хьалъяра практикеи дика йовзийташ йола лардера произведенеш язъе сза цар, доалаш - доалаш коммунизманга довлара дешаш къоастаде деза цар. Общественни Iилмай болхлой эггара лоархIамера декхар да вай ханарча ревизионизмахи буржуазни идеологехи ю критика.

СССР-а халкъа боахам дегIабоалабеча, промышленноста а строительствона а ду доал эргадаькхача, колхозни строй дегIайоалеча а чIоагIъеча а, халкъа къахьегама денал лакхденнача хIанзарча хьалашка, халкъа боахама планаш увттаярцеи коммунизм хьалъяра ерригача практикацеи айхха дувзаденна хила дезача экономически Iилман лоархIам айлу.

ХьатIадоагIача ворхI шера лоархIам боллаш дикагIа хургья Iилман учрежденеш, къаьстта мехка малхбоалерча районашка Iилман эггара лоархIамегIа долча доакъошка а кийчъеш, Iилман кадраш кийчъелга лакхлургда.

4. ХьатIадоагIача ворхI шера шерра дегIадоагIаргда кино, печать, радио, телевидени.

1965 шу йистедоаллаш ерригa киноустановкаш 110—115 эзарнега кхаччалца хургья, цо торо лургья юртарча моттиге хIара совхози колхози киноустановкаца Iалашъе.

1959—1965 шерашка лоархIам боллаш дукхагIа халийта лерхI дуккхача наха йола библиотекаш, клубаш, дIахо а дегIайоалаергъя физкультура, спорт, туризм. 100 гаргга керда телевизионни центри телевизионни станции ергья. Телевидени чакхйоаккхаргья союзни республикай ерригача столицашка, промышленни йоккхача централика, царна гонахьа ядача юртарча районашка. 1965 шера хIама ца эшаш 30 миллион хургда радиоприемни точкаш, царца телевизораш — 12,5 миллион. 1965 шера книжкай тираж 1 миллиарди 600 миллиони экземплярага кхоачаш лакхлургья, журналаш-шоззанел дукхагIа, газетий шера йола тираж — цкъаи ахаззеинел дукхагIа хургья.

5. Коммунизм хьалъеча а керда саг кхевеча - кхетавеча а боккха лоархIам болча советски литературоi искусствоси вай ханарча хьалашка кхы дукхагIа чIоагIбе беза ший халкъа вахарца бувзам, коммунистически общество хьалъяра тIехьа советски халкъо лоаттабу къовсам беззагIа хьагойта беза цар.

Литературан, кино, театра, музыкан, скульптуран, живописан деятелаш хьийха ба шоай творчествон идейно-художественни лоарам лакхбе, къахьегамхой коммунистически уйланца кхетабара, дуккхача къамий социалистически культура дегIайоалаяра, наьха хоза-эзди оамалаш лакхъяра, коммунистически моральни принципий пропаганда лелаяра гIулакха тIехь тIайоагIача хана а партен дикагIа бола гIончаш хила.

ча дуненна йовзаш я, массанахьара а герз дIадаккхарна, ядерни герз хьаделга а из тIема юкъедоаладелга а дIадаккхарна, европейски кхерамзле Iалашъярна массехказза Советски правительствос тийнна предложенеш. Ядерни герзашта ду тохкамаш массанахьа а дIадаккхарна хаддаш тIехьа я Советски Союз.

Социализман мехкаша лелаю машара а машаре цхьан къахьегара а политика — ше-шегIа хьахинна, ше хьатIадена хIама дац, из социалистически обществах шийх доаллаш дола гIулакх да. Машара политика социализмах дIакъоастае йиш йолаш яц, агрессен а тIема а политика империализмах дIакъоастае йиш йоацаш санна мара.

ВорхI шера план — из Советски Союзо машарца экономически гIулакхий яхь лелае вай, аьнна капиталистически дуненга енна хаддаш йола предложени я, хIана аьлча Советски Союз — малхбузехьарча паччахьалкхений империалистически тIюзараша лелаеча герзаш кийчдара яхьан моастагIа я. Советски халкъ герзаш эгадарца кхералургдолаш дац. Шоаш ца кхобеш болхлоша, колхозникаша, Iилман наха хьега къа, Советски Эскара йола лакхара тIема чIоагIал, ерригача социалистически лагера низ чIоагIбалар — тешал да, империалисташа машар бохабе еш йола уйлаш йохаергхиларна.

ВорхI шера план чакхъяккхаро дIахо а чIоагIбергба дунен социалистически системан экономически оборонани низ, цхьоагIо, вIаши бартхилар, дуккха а чIоагIагIа чIоагIъергъя дерригача дунен машар безача низий позицеш, тIом хьалхьеберашта духьал хьалъергья тIехбоалалургбоаца керда духьаленаш, дIаоттийтаргья ССКП XX съездо хьалхашка яьккха, хIанзарча хана тIом ца хилийта торо хилара марксистско-ленински положени бакъахьа хиларна керда тешал а хинна.

7. СССР халкъа боахам дегIабоалабара ворхI шера план — вай мехка коммунизм хьалъярна йола ленински идеяш чакхъяхар, деррига эшадеш бола марксизман-ленинизман низ котбалар да.

Марксизмо-ленинизмо хьех, бакъдолчун критерий практика хилар. СССР коммунизм хьалъяра толамаш — Коммунистически партен ленински генеральни линии бакъахьа хилар хьахьокха дикагIа дола тешал да. ВорхI шера планаца къаггаш гучабоал, социалистически революци а социализм а хьалъяр дегIадоаладеча метте тайп-тайпарча мехкий, цу наькъ тIа мел доалача дерригача мехкий а цхьатарра дола керттера юкъара наькъаш хилар бакъдеш йолча марксистско-ленински теорен Iалаьмате боккха вахара низ.

Цунца цхьана капитализман мехкаш къийлуш а талхаш а латтилга да, капиталистически строй реакционнии йоханза яргйоацача кхьачаи хилар, капитализм «тоае» а хозъе а, цун керттера лазараши чухьара антагонически духьаленеши хьаьха дIакъайлаяха а гIертача реформисташеи ревизионисташеи леладер тIехьале йоацаш хилар. Ревизионисташ марксизман лоархIам кIезигбе гIерташ, из харцахьа ювцаш, социалистически мехкий вошал долча дезалий барт толхабе гIертилга доханза даргдоацаш да.

Буржуазни идеологенеи дунен тIарча реформизманнеи ревизионизманнеи хIалак еш кхета хIама я ворхI шера план.

Шин системан яхьах йолча экономическии политическии итогаша а, дIахо уж дегIаяхкара хьалаша а кхетавеш тешал ду, социализм хьалхашкахьа йодаш бола болам эшалургбоацаш хиларна, капитализмаца лелаеча машара яхье цун котало хиланза яргйоацаш хиларна.

VI. СССР халкъа боахам дегIабоалабара ворхI шера йолча плана дунен халкъашта юкъера лоархIам

1. Вай мехка социализми коммунизми хьалъяра опыт дунен халкъашта юкъе лоархIам болаш я. В. И. Ленина хьалххехьа а гуш хиннад, дерригача дунен тIара хьал тоадара хьакъехьа керттера бола лоархIам Советски Союзо ший боахам хьалбарца лоаттабергхилар... «Нагахьа санна Россес,— яьхад Ленина, листача электростанцейи низ болча технически оборудованейи цхаралаца ше хьалъюкъе, вай коммунистически боахам хьалбар кхоанарча социалистически Европаннеи Азенеи хьокхам а хинна дIаоттаргда». (Соч., т. 31. оагI. 486).

Советски Союзо пхе шера планаш толаме кхоачашъяро дерригача дуненна хьалхашка дIахьекхар боахаман социалистически система капиталистически системал тIех хилар, дунен тIа капитализмани социализмани низаш социализманна пайдане долча тайпара хувца новкъостал дир цо.

Дунен халкъашта юкъе Iалаьмате боккха лоархIам болаш я Советски Союзе, Китайски Халкъан Республике, социалистически лагера дерригача мехкашка вай хана кхоачашъеш латта халкъа боахаман планаш.

1959—1965 шерашка халкъа боахам дегIабоалабара ворхI шера план кхоачашъярах хургья, социалистическии капиталистическии шин системанна юкъерча машара экономически яхье лоархIаме йола зама.

ВорхI шерарча плана керттера декхараш да, мехка экономика дIахо дегIаяри халкъа вахара хьал лакхдари, цунца машара яхье капиталистически мехкел котдалари. Из план я, Советски Союзо Ленински принципаца хадданза лелаеш йола машара политика хьахьокхаш, империалистически мехкаша лелаю экономиканна милитаризаци яреи, хьаькъал тIара баьнна герзаш кийчдареи, кердача тIема кийчо яреи политика санна а йоацаш.

ХIама хьаду низаш чIоаггIа лакхдар, къахьегамхошта материальни а духовни а кхоачам Iалашбар шоай декхар долча ворхI шера йолча плана заданеша тешал ду, социализман вахара низ эшалургбоацаш хиларна, ший ха яьккха йоалаш латтача капитализмачул экономически а социальни а хьакъехьа из тIех хиларна. СССР-е а социалистически лагера мехкашка а социализми коммунизми хьалъеча доахача толамаша лоархIам боллаш сихду, машара а прогресса а наькъ тIа адамаш тIа-тIа чIоагIдалар.

2. ВорхI шера йола план кхоачашйича Советски Союзе хIара сага сихха хьаеш йола промышленни продукци Европан дIаьхийгIа долча капиталистически мехкашка — Англеи Малхбузен Германеи хIанз хьаечул дукхагIа а хургья, хIаьта Европе хьалхарча моттиге а яргья из.

1965 шера СССР керттерча продукцен цхьадола тайпаш хьадарна США-л тIех а яргья, хIаьта кхыдола тайпаш хьадарна хIанз цун болча промышленни боарама гарга а гIортаргья. Юрта боахаман керттера продукташ хьаярна, бIарчча лаьрхIача а, иштта хIара сага сихха лаьрхIача а США хIанз болча боарамал тIех хургья СССР цу хана.

СССР производство сихагIа дегIайоагIаш хиларо тешшаме лард хулийтаргья, хIара сага сихха продукци хьаяра боарам 1965 шерал тIехьарча пхи шу гаргга йолча хана. США-на тIехьакхувш а цул хьалха йоалаш а лакхбе. Иштта, цу хана, е кхы а хьалхагIа хила а мег, Советски Союз производстван абсолютни объемаи, иштта хIара сага сихха продукци хьаярнеи дунен тIа хьалхарча метте яргья. Цо Iалашдергда дунен тIа эггара лакхагIа дола наьха вахара хьал. Из хургья, капитализмаца лелаеча машара яхье социализмо яьккха дерригдунен-исторически котало.

3. ВорхI шера йолча плана дунен халкъашта юкъера лоархIам ба, из кхоачашъярца дунен социализма системан низ дерригача дунен тIа дIахо а чIоагIлуш хилар. ВорхI шера планаца лерхIаш да, Советски Союза дерригача социалистически мехкашцара экономически гIулакхаш масса а оагIорахьара дегIадоаладелга. Капиталистически дуне производстван анархи йолаш, кризисаш йолаш, монополешта а буржуазни паччахьалкхенашта а юкъе конкуренци йолаш дале, дунен социалистически система чухь лелар да, планаца боахам дегIабара закон, чIоагIлуш да мехкашта юкъера вошал дола бувзамаш, опыт вIаши йовзийтар, айхха экономически цхьан къахьегар, доттагIленца вIаши новкъостал дар. ВорхI шера йолча хана чухь Советски Союзе а дерригача социалистически мехкашка а лакхлургья промышленнии юртбоахамани производство, бахача наьха материальни а культурни а хьал-торо.

ВорхI шера йола план кхоачашйича лоархIам боллаш лакхлургда Советски Союза а социализма системан а дерригача дунен прозводствацара дакъа. Дерригача дунен промышленни производстванна юкъе Советски- мехка промышленни производстван дакъа 1917 шера 3 проценти 1937 шера 10 проценти хиннадале, 1958 шера дунен производстванна юкъера СССР-а дакъа 20 процент хургда. ХIаьта дерригача дунен тIа хьаеча промышленни продукцех социализман ерригача системас хьаеш йола промышленни продукци кхоалагIа дакъа гаргга я. Даьча лоархIамаша хьахьокх, 1965 шера дерригача дунен тIа хьаеш йолча промышленни продукцех аханел совгIа социализман мехкаша хьаеш хургхилар. Иштта тайпара, цу лоацпача хана кхоачашхургда адамаша леладеча гIулакхий керттера дакъа ше долча материальни производстве, дунен социализман система капиталистически системал хаддаш тIех хилар.

СССР халкъа боахам дегIаболабара ворхI шера плано хьадел керда Iалаьмате доккхий, социалистически паччахьалкхенашта юкъера экономически а Iилма-технически а гIулакхаш дегIадоагIаргдола наькъаш. Цо новкъостал дергда дунен социализм тIех хилара хьакъехьа цунах доахкаш дола гIулакхаш дизза гучадахарна. хIара социалистически мехка экономически прогресс сихъярна.

Халкъа боахаман вIаши ювзаенна йолча отраслей планашта новкъостий наькъаца вIаши барт а беш, паччахьалкхенашта юкъерча производстванна дIахо а специализаци кооперировании елга хургья, социалистически мехкашка халкъашта юкъера къахьегам бекъар дегIадоаладара керда зама. ХIара социалистически паччахьалкхен къамий хьашташ ерригa социалистически лагер чIоагIъяреи дегIайоалареи хьаштаща дувзаденна а долаш, пайданегIа йолча тайпара производство дIанийсъелга, дерригача социалистически мехкашкара хIамаш хьадеш дола низаш сихделга духхдувлрех керттера бола цхьа хьаст ба.

4. Советски Союзо шерагара шерга дунен халкъашцара ший бувзамаш шерду. 1946 шера 40 мехкаца торговли хиннача СССР-а хIанз, 70 мехкаца я арахьара торговли. Контрольни цифраща лерхIаш да, дIахо а арахьара торговли шеръелга.

Советски Союза социалистически мехкашцара арахьарча торговлен оборот 1965 шера цкъаи ахаззеи совгIа дукхагIа хургья 1958 шерарчул. ЧIоагIлуш да Советски Союза экономически кIезига дегIадаьхкача мехкашцара боахама бувзамаш; 1957 шера СССР-а царцара торговлен оборот 1953 шера хинначул 5-зза совгIа лакхъеннай. Советски Союз лерхIаш я, цу мехкашцара боахама бувзамаш дIахо йодача хана а ший тIа-тIа шерлургхиларах.

Советски Союза капиталистически мехкашкарца торговлес хьахьокх, къаьст-къаьстача паччахьалкхений экономическии политическии строй моллатIча тайпара яле а, арахьарча торговлен бувзамаш дегIадоаладелга, де йиш йола гIулакх хиларал совгIа мехкашта юкъера гIулакхаш боарамах латтарна хиланза даргдоаца гIулакх а хилар. СССР-а 1959—1965 шерашка машаре а дахаш гIирсаш хьалдара экономически программо Советски Союза арахьара торговли дегIайоалаярна шерра торонаш хьаелл. СССР йиш йолаш а, кийча а я, масса а мехкашца торговлии боахама бувзамаши дегIадоаладе.

5. Советски Союза къахьегамхоша ворхI шера план кхоачашъярах хургда, масса а мехкий къахьегамхошта хьалхашка, халкъашта юкъерча коммунистически а болхой а боламаи дерригача адамаштеи хьалхашка цар шоай интернациональни декхар кхоачашдар.

СССР къахьегамхой хьашташ дерригача дунен къахьегамхой хьаштаща цхьатарра да. Болхлой классо а, дерригача прогрессивни адамаша а СССР-еи, дерригача социалистически мехкашкеи хьалдеш долча коммунизман гIирсех хургйола шоай кхоане лерхI. Дунен социалистически система — дерригача мехкий къахьегамхоша яьккха Iалаьмате йоккха коталои цар доккхали да. Советски Союзе, Китайски Халкъа Республике, масса а долча социалистически мехкашка хьалъеш латта керда общество айхха хьаллацарцеи, империалистически реакцес леладеча гIулакхех из лораярцеи къахьегамхоша шоай интернациональни декхар кхоакащду.

СССР а дунен социализман система а дегIаяроi хозьяларои аттача боакх капиталистически мехкии болхлой классо а беррига къахьегамхоша а машар бахьан, демократи, социализм бахьан, шоай керттера хьашташ бахьан лоаттабу къовсам. Совтески Союза, Китайски Халкъа Республикан, халкъа демократен дерригача мехкий хьокхамо империалисташа боацаши низлоткъам тIалоаттабеши болча беррига наха гойт, ший рузкъан да а хинна дIаэттача къахьегама халкъа кхоачалургдоаца творчески низаш.

СССР халкъа боахам дегIабоалабара ворхI шера плано, социализм хьалъеш СССР-о а дерригача социалистически мехкаша а доахача толамаша гучаоoах, социалистически революцес шиица дахь цивилизаци йохар, яхаш бола вай моастагIии оапаш. Бакъдар аьлча социализме мара хилац юкъарча а ший а вахара болам, масса а йолча оагIорахьара низболаши бокъонца дуккхача наьхеи бола болам, материальни производство сихха дегIаяр, къахьегамхой вахара хьал лакхдалар, Iилма а культура а цахезаьча тайпара айдалар. Духхьал социалистически революцес мара торо яланзар Советски Союза тIехьабиса, кIезига дешар дийша мохк хиннабара, шийна хьалхашка оттадаь декхар — ший наьха материальнии культурнии хьал Iалашдарна исторически лоацпача хана дунен тIа эггара хьалхарча моттиге ялар а долаш, хьалха латташ йола индустриальни держава хила.

СССР-а а халкъа демократен масса долча мехкаша а социализм хьалъеча йоаха йоккхий коталонаш шоай мехкашка бахача нахал къайла яхьа низ ца кхоачача социлизман моастагIаша беррига низ тIакхухь, цу коталонех нах ца тешийта гIерташ, уж коталонаш машара гIулакха бола кхерам а баь царга дIахьокха гIерташ, хIаьта цунца, «шийлача тIемцеи» герзий кийчо ярцеи, дунен тайп-тайпарча милингашка тIемаш хьедарцеи, шоай мехкашкара реакци чIоагIъярцеи шоаш кIалхара даха гIертача капиталистически системах доахкача айпаштеи лазараштеи тIера къахьегамхой теркам юхалостабе гIерташ.

Советски Союзеи кхыча социалистически мехкии толамаш цхьаннена а кхерам тIа ца кхахьарал совгIа, машар ца бохабарнеи адамий кхерамзле лораярнеи бола тешам а ба.

6. ХIанз халкъашта юкъе латташ долча империалистически провокацешеи, цар еча герзий кийчонои, лоаттабеча эггара бIехагIа болча нах боаберзболча тIема кхерамои бIехдаьча хьал тIа, машар ца бохийтара а из чIоагIбара а гIулакха низ бола средство я Советски Союза халкъа боахам дегIабоалабара ворхI шера план.

Машар — коммунизм хьалъяра кердача замах хьалхашка оттадаь Iалаьмате доккха декхараш кхоачаш а тIехкхоачаш а дарна хиланза даргдоацар да. ВорхI шера план — Советски Союзе а дунен социалистически системе а арахьара экспанси ярна, халкъашта юкъе кхохкам лоаттабарна, кхыча паччахьалкхений территореш дIалувцача агрессивни тIема, тIадийрза общественни низаш доацаш а хила йиш йоацаш а хиларна дола керда тешал да.

Советски Союзо кхыча социалистически мехкашца цхьана кIаьд ца луш къовсам лоаттабу машар бахьан долаш, дуне хIалакдеш болча кердача тIема кхерама духьал. Деррига-

VII. Коммунистически парти — коммунизм котъяккхара духьа къовсам лоаттабеча советски халкъа кулгал деш а вIашагIтохаш а бола низ ба

1. Социалистически промышленность, юрта боахам, Iилма, культура дегIаярна, къахьегамхой бахара хьал тоадарна даьха Iалаьмате доккха толамаш, хIама хьадеш кIаьд ца луш советски халкъо къахьийгалга, ленински генеральни никъ хадданза дIахьош йолча Коммунистически партес политически а организаторски а болх баьлга да.

ССКП XX-ча съезда исторически решенеш тIагIертта кхоачашъярца, мехка дерригача паччахьалкхен, общественни, боахама, культурни вахара даькъе коммунизм хьалъяра планаш кхоачашъяра къовсам лоаттабеш кхы а лакхбелар партес кулгалдара лоархIам, чIоагIделар Советски Союза Коммунистически партен цхьоагIои кхотаенна хилари. Парти халкъа кхы а гаргагIа эттар, Iалаьмате чIоагIа шер а белар чIоагI а белар нахацара цун бувзам, къахьегамхой дерригача доакъошта юкъе беча политически а организаторски а балха цун опыт йIаьхегIа а хилар. Ленински Центральни Комитето, моттигашкарча партийни организацеша культ личностах хиннар дIа а доаккхаш хьадда къовсам лоаттабаьб партен чурча вахара ленински боарам юхаметтаоттабеш а дIахо а дегIа боалабеш а, пртийни а паччахьалкхен а гIулакхашта коллективни кулгалдара ленински принципаш лелаеш а.

Вай парти, цун Центральни Комитет коммунизм хьалъяра дешаш къоастадеш хадданза дагаювл болхлошца, колхозникашца, интеллигенцеца, цар опытаца а царна ховчунца а чIоагIале лувц, цар предложенешка а критически замечанешка а ладувгI. Паччахьалкхен, боахама, культурни строительствон лоархIамера дешаш дерригача халкъага дувцийта оттадар, халкъа боахама, Iилман, культуран тайп-тайпарча доакъой болхлой совещанеш гулъяр, мехка вахара хIанз де эшача балхий хьакъехьа къахьегамхошка кхайкарал дар санна йола мероприятеш партен балха юкъе массазза а деш дола гIулакхаш а хинна дIааийттай, нахацара цун бувзам кхы а чIоагIбаьб.

ССКП XX-ча съезда решенеш кхоачашъеш а халкъа сийлахь-боккхача низаца чIоагIале лувцаш а партес тIеххьарча шерашка халкъа боахама доал делга тоадарна хьадда дола балхаш чакхдаьхад. Царех керттера дараш: промышленностани строительствони доал делга тоадеш эргадаккхар, экономически административни районашка халкъа боахама Советаш яхкар, союзни республикай, моттигерча органийи предприятейи бокъонаш шеръяр, боахама перспективни планаш оттаяр, машинно-тракторни станцеш эргаяхари колхозни строй дIахо дегIаярна балхаш дари, заготовкаш яра порядок хувцари юртбоахаман продукташта цхьа маьхаш оттадари, профсоюзий бокъонаш шеръяри цар болх тоабари иштта кхыдола гIулакхаши.

Цу дерригнеша а хьагойт, коммунизм хьалъярна централизованни кулгалделга къахьегамхой творчески хьинари активности мамогга дегIадарца цхьана нийса тардалийталга Iалашдеш йола, демократически централизман ленински принципаш котъялар.

Партес кадращца чIоагIдаьд халкъа боахама лоархIамегIа дола доакъош, коммунизм хьалъяра оттадаь декхараш кхоачашцара тIа а лостабаь, лоархIам боллаш тоабаьб идеологически болх.

2. АргIан йоаца ССКП XXI-гIа съезд хьажа оттаяь йолча 1956—1965 шерашка СССР халкъа боахам дегIабарна йолча контрольни цифраща гуш я вай мохк коммунизмага бодача новкъа дегIабарна керда этап. Коммунизм хьалъяра сийлахьйоккха планаш оттаеш парти кхайкарал деш я уж планаш толамца кхоачашъярна хоадам беш бола, хIама хьадеш бола кхоачалургбоаца халкъа низ бухбувлача хьастага. Партен, цун моттигашкарча организацей декхар да дIахо йодача хана а нахацара шоай бувзам кIаьд ца луш шербар а чIоагIбар а, уж Iомабелга а вIашагIтохилга а, хIаьта цунца цхьана нахагара Iомалулга, цар опыт вIашагIтохилга а дIайоаржаелга а.

Вай массазза а дага кхаба деза сийлахь-воккхача Ленина васкет: «Наха гIулакх дарнеи нийса кхетадаь цар хьашташ кхоачашдарнеи хьалхле лелаеча отрядо, организацес ший беррига болх наха юкъе бе беза, царцара дикагIа дола деррига низаш тIа а озаш, нахацара бувзам лелабой, из дийна бий хIара гIа массаз боахк бокъонцеи нийсеи хьожа а хьожаш. Иштта алхха иштта мара хьалхле лелаеча отрядо нах кхетамца хьал а кхебац Iома а бац, цар хьашташ кхоачашдеш, вIашагIкхета уж Iомабеш, наьха беррига болх кхетамца классови политика лелаяра наькъ тIа лостабеш» (Соч., т. 19 оагI. 368.)

ВорхI шера план толамца кхоачашъелга леладергда юкъарчул доацаш предприятешкеи стройкашкеи, колхозашкеи совхозашкеи, Iилман учрежденешка, партийни, советски, боахама, профсоюзни, комсомольски организацешка. Цунца дувзаденна кхы а лакхлу производственни заданеш кхоачашъярна нах тIехьабаха декхар долча первични партийни организецей лоархIам. ХIара партийни организацес нахаца организаторски а политичсеки а болх бара формаш хадданза тоаелга Iалашде деза, вай мехка хьалхашка латта декхараш лоархIаме хилар кхетадеш йолча, паччахьалкхен а къахьегама а дисциплина чIоагIа лелаяра уйланца хьалкхебе беза советски нах, предприятешеи стройкашеи, колхозашеи совхозашеи планаш кхоачаш а тIехкхоачаш а ярна, вай Даьхен низ дIахо а чIоагIбарна беррига коммунисташ хьинаре къовсам лоаттабеш хилар Iалащде деза.

3. ВорхI шера плано оттадаь декхараш сийлахь-доккха хиларо дIадех дуккхача къахьегамхой коммунистически кхетам айбелга, вай кадраш, беррига советски нах марксистски-ленински кхетамца хьалкхебар чIоагIделга. Партен идеологически балха ерригa средстваш — пропаганда, агитаци, печать, радио, Iилма, литература, искусство — хьожадаь хила деза коммунизм хьалъяра декхараш толамца кхоачашдарна. Кхы а чIоагIагIа тIа гIерта Iалашде деза идеологически болх практически декхараш кхоачашдарца кхы а айхагIа бувзилга, коммунисташа ССКП теори а опыт а творчески Iомаелга Iалащде деза, политически фийлал айе, буржуазни идеологеца, тайп-тайпарча ревизионистски уйлашца машар хургбоаца къовсам лоаттабе беза. Эггара чIоагIагIа, юкъарчул доацаш пропагандистски-агитационни балха юкъе дакъалаца деза кулгалдеча ерригача кадраша. Нах кхетамца хьалкхебара юкъе цар дакъа ца лаьцача, белгалдора Ленина, бокъонца бола политически болх а организаторски болх а бац.

Коммунистически партен низ латт марксизман-ленинизман измутIахьа хиларах, Iилман коммунизман теори творчески юкъе йоалаярах а дегIайоалаярах а. Марксизман лард еллараша Iилманца бакъдир коммунизм исторически котъяланза ярг ца хилар, социализми коммунизми хьалъяра керттера законаш гучадаьхар, цхьабакъда цар шоашта хьалхашка увтта а даьдац е увттаде йиш а хиннаяц коммунистически общество хьалъяра бокъонца, хьадда дола наькъаш а методаш а гучадахара декхар.

Общество дегIаяра законаш довзарои наьха опыт кIоаргга Iомаяроi вай партена а вошал долча ерргача коммунистически а болхлой а партешта а торо лу марксистски-ленински теори творчески дегIайоалае, вахаро ше увттадеш дола теоретически а практически а боккха лоархIам бола керда гIулакхаш кхоачашде. Марксистски-ленински теори творчески дегIайоалаяра бокъонца бола хьокхам ба вай мехка коммунизм хьалъяра программа оттаяь йола ССКП XX-ча съезда решенеши ССКП ЦК Пленумий решенеши.

ТIеххьарча шерашка вай мехка чакхдаьхад, Советски паччахьалкхен экономически низ чIоагIбара, промышленность, юрта боахам дIахо а айбара, Iилмеи техникеи дегIадара, халкъа вахара хьал хадданза айдара, социалистически демократи дегIаяра, болхлойи ахархойи цхьоагIои СССР-а халкъий доттагIали чIоагIдара хьожадаь дола лоархIамера гIулакхаш. Партес оттадаь а чакхдаьха а долча цу гIулакхий практически хинна ца Iеш Iалаьмате боккха теоретически а лоархIам ба. Кхоаненга майрра керда наькъаш дехк партес. ХIаьта цу дерригнещца а гучайоал балха юкъе лелаеш йола дийна йола марксизм-ленинизм, теорени практикани хадданза йола цхьоагIо, коммунизм хьалъяра опытаца теори дIахо а йIаьхий яр.

Марксизм-ленинизм творчески дегIайоалаеш, партес хьадда къовсам лоаттабу къаьнарча, шоай гIулакх даь яьннача балха формашцара а методашцара а къаьста ца ловш, консерватизм чуеннеи ленински генеральни никъ дIабахьарна духьали хиннаращца. ССКП ЦК июньски Пленумо гуча а яьккхар йоха а йир партен ленински генеральни наькъа духьал, ССКП XX-ча съездо тIаийцача политически наькъа духьал, партен кулгалдара лоархIама духьал яьнна, фракционни раскольнически наькъ тIа яьнна партен духьалара Маленковеи, Кагановичеи, Молотовеи, Булганинени царех дIакхийттача Шепиловеи группа. Партен духьалара группа духьал яр де дезаш хьаэтта а вахара хиланза даргдоацаш а долча эрий ихкаь лаьтташ карадерзадар, халкъа боахама, къаьстта юртбоахаман производствон даькъе, планаш увттаелга эргадаккхар, промышленностаи строительствонеи доал делга тоадеш эргадаккхар санна долча балхашта, къахьегамхой бахара хьал дIахо а тоадарна хьожадаьча партен балхашта духьал, хIаьта иштта дунен мехкашта юкъера кхохкам кIаьдбара, машара гIулакх чIоагIдара, халкъашта юкъера цхьана къахьегилга дегIадара а доттагIал чIоагIдара а лаьрхIача партен арахьарча политически наькъа духьал. Партен духьалара группа наькъ тIара дIа а кхесса вай партес кхы а чIоагIагIа чIоагIйир ший мугIарий ленински цхьоагIо, уж кхы а айхагIа кхотадир сийлахь-йоккхача марксизман-ленинизман байракха кIал.

(ДIахододар тIайоагIача, номер тIа хургда).

НИЙСДАР

1958 шера 20-ча ноябре арадаьннача, № 92 йолча «Сердало» газета 3-ча оагIо тIа, 2-ча колонках латтача таблица тIарча «Литейни производствана эша технологически оборудовани — млн. сом» яхача дешашта тIехьара цифраш язъяьй: 360—410 22,3-за, аьнна, уж еша еза 360—410 2—2,3, аьнна.

Редактора зам. Дж. ХАМАТХАНОВ.

Город Грозне, ул. 1-гIа Загородни, 102 яхача Конжукова Татьяна Ивановнас, г. Грозне, ул. Осипенко, 30 вахача Иванов Иван Харитоновичацара хьакъастарах дола дош суде деннад.

Дош дувцаргда г. Грозне, Орджсникидзевски района 3-ча участкан халкъа судо.

РЕДАКЦЕН АДРЕС: г. Грозный, Сталина улица, 23, телефонаш: редактора 2-41-23, редактора зам. 2-07-01, партийни вахара отдела 2-25-72, корректорске 2-30-91.

СФ03376. Йола типографи, Революцен проспе 1918 шерарча 11-ча августа цIерах кт. 30/3. Заказ 7245.